JOH. HIIEMETS

Taeva Jaan

Lugu Vana-Roosa prohvetist

AUTORI KIRJASTUS TARTUS

Horn Õie

TAEVA JAAN

JOH. HIIEMETS

TAEVA JAAN

LUGU VANA-ROOSA PROHVETIST

1937

AUTORI KIRJASTUS TARTUS

Sissejuhatuseks

Kuulsin Taewa-Jaani lugu juba mõnda aega tagasi. Jutustati mehest, kes oli tulnud tagasi taewast ja kelle wiimaks hukutasid mustad kaarnad. See sündinud juba kaua, kaua enne meie wanaisade noorusepäewi, keset raske orjaaega. Temast olewat kirjutatud ka raamat, mida wanemad inimesed weel ise olewat lugenud.

Need olid omapärased lood, mida kuulsin sellest prohwetist. Ja nende kaudu too mees otsekui oleks kerkinud jälle esile unustusehõlmast ja nõudnud, et kuulutaksin praegusele põlwele asju, mis tema ajal köitsid suurte hulkade meeli.

Lehitsedes tolmunud lehti Rõuge koguduse arhiiwis, sattusin kohaliku õpetaja kirjutisele 1868. aastast. Seal sõitleb ta palwewendi ja märgib, et lugemismaterjalina kasutawad nad ka üht käsikirja, — „Lüütseppa Janiellokäük siin ma päälehk taiwan“, milline olewat wastawate teadete kohaselt koostatud 1709. a. Awades aga Wana-Roosa walla kirikuraamatu, sattusin õigemale ajajärgule. Seal on Lüütsepa küla peremeeste hulka märgitud „Luggeja ehk Taiwa Jaan“. Ei sünni- ega surma-aastat. Rist waid märgib ta minekut igawikku. Sama ta naise Made kohta. Kuid ta laste juurde on juba märgitud sünniaastad. Lapsena surnud poeg Peep sündis 1758. a., poeg Jüri — 1761. a. Siis weel poeg Markus, kes nägi

ilmawalgust 1765. a., tütar Liis — 1770. a., noorim wõsu Peep — 1774. a.

Wõib arwata, et Taewa-Jaan ilmus siia maailma warsti peale 1730. aastat. Siis, raskest sõjaajast weel mitte toibunud ja rahwaarwult kokkukuiwanud ajastul, oli terwitatud iga uue orjalapse sünd. Küllap pidi Jaangi juba poisipõlwes sammuma waewarikast mõisateed. Wõib arwata, et ta isa suri noorelt, sest muidu peaks temagi kohta leiduma märkus peale 1760. aasta koostatud kirikuraamatus. Asudes warakult raske peremehe-kohuse täitmisele, kosib ta 1756. a. paiku oma Made, et hakata ühiselt kandma iket.

Siis oli ta weel Lüütsepa Jaan. Kuidas ta aga sai Taewa-Jaaniks, — see on pikk lugu. Sellest kõigest oli kirjutatud raamatus, mis nüüd juba on jõudnud kaduda. Kuid rahwasuus liiguwad teated edasi. Ja mu ees laual on üks leht, üksainus koltunud leht, kirjutatud sulawas Wõru murrakus, millel leidub katkeid Taewa-Jaani imelisist rännakuist. See leht on ka kõik, mis weel säilinud sellest raamatust. Kuigi küsitleti paljusid ja otsiti läbi wanaisade kappe ning riiuleid.

Kuid sellest oli ka küllalt, et haarata mindki kaasa ja juhtida sinna minewiku-maailma. Kirikuraamatu ristidega kaetud nimed muutusid nagu elawaiks, silme ette kerkis rida pilte Taewa-Jaani waewarikkast ajast, ta imelisest elust ja surmast. Ehk huwitawad nad teisigi.

1.

Oli lõikusekuu 177... a. Raske tööpäew oli lõppenud ja wäsinud teolised seadsid samme oma tarede poole. Wiimasel ajal oli härra muutunud weel waljemaks, kupja häälgi läinud kähedaks alatisest sõitlemisest ja sundimisest. Tuli kannatada. Kes julges häält tõsta wõi tõrkuda, see teadis, mis teda ootas. Peksupäewadel mõisa rehealuses kuuldus ikka sagedamini oigeid ja kisa, summutatud needmisi ja sajatusi. Mis aitas see kõik? Talupoegi õpetati tundma, et nad oma ihu ja waranatukesega on härra päralt, kes wõib neid sundida nii palju, kui wajalikuks peab. Kurnatud, wiletsasti toidetud kehad kippusid nõrkema, tülpinud näoilme ei suutnud wäljendadagi kõiki piinu ja ahastust, mida tundis hing.

Saabuks kord ometi parem põlw! Mõnedki nooremad mehed olid põgenenud, et otsida kaugemal paremaid päewi. Kuid õpetaja kantslis kinnitas samuti kui mõisahärragi, et ega mujalgi ole parem. Tuleb waid ustawalt orjata, jätta maha laiskus ja kurjus — küll siis kord Jssand annab parema põlwe omas riigis.

See oli siiski wäga nõrk troost. Kas Jssand siis tõesti tahab, et tema riigi pärijad peawad siin maailmas nii rasket risti kandma? Saaks mõnda aegagi maitseda mõisasakste põlwe, — siis ehk ei igatsekski nii wäga tulewast õndsust. Ja ega pole wist õigust ei siin ega seal maailmas. Sakstel siin kerge põli ja küllap sealgi muret-

setakse neile paremad kohad. Kuigi lugejad seletawad, et Issanda ees on kõik ühesugused.

Kadapoli Jakapi mõtted ei pääsenud walla õiguse ja ülekohtu küsimusest. Sammudes ja hõõrudes walutawat pihta, tulid meelde wanahärra von Roseni matused. Rahwas oli käsutatud kokku ja õpetaja pidas liigutawa kõne. Nende härra olnud kõige parem ja õiglasem härra, kellele nemad, rumalad talupojad, oma laiskuse ja tänamatusega palju südamewalu teinud. Kahetsegu nad seda ja püüdku noorele härrale ustawamad olla. Küll siis ka wanahärra sealt õndsate maailmast waatab lahke pilguga nende peale.

Rahwas oligi nutnud ja põlwitanud mõisaõuel. Ja kõikide südames olnud soow ja palwe: Olgu noorel härral nendega rohkem halastust, kui oli kalgi ja ahne südamega wanahärral.

Õpetaja aga oli selle ülekohtuse härra saatnud õndsate riiki!

„Ei," mõtles Jakap, „ei tahaks mina küll seal õndsate riigis wanahärra ligidale sattuda. Lööks kohe südame wärisema!"

Wõi jälle lugu Tsooru mõisa noorhärra matusest. Just enne seda oli üks teopoiss enda oksa tõmmanud. Oli hakanud kupjale wastu, tõmmanud piitsa ta käest ära. Käsutatud siis mõisa. Teadagi, mis teda seal oleks oodanud. Poiss maeti kui koeraraibe kirikuaia taha, ei lastud ristigi hauale panna.

Too noorhärra aga oli kaardimänguga ja ulaeluga oma elu raisku ajanud ja siis kuuli pähe lasknud. Õpetaja pidanud siis kõne pojast, kes igatses Isa juurde. „Ta ei suutnud oodata, kuni Isa teda kutsub, waid tõttas ise Isale wastu." Just nii oli õpetaja öelnud ja saatnud ka selle noorhärra õndsate riiki.

Ei, õigust ei ole küll kuskil. Kõik on sakste päralt, maa ja taewas. Ja kui talupoeg peakski taewa pääsema,

— eks anta sealgi talle eluasemeks mõni sooserwake wõi liiwaküngas!

Kuid siiski, ehk oli naabri Jaanil õigus, et ülekohtused ei pääse oma palgast? Ja et taewas polegi sooserwakesi ja liiwakünkaid, waid puha kuld ja kristalli-kiwid ja eluwesi kõigi jaoks, kes sinna pääsewad?

Kahju, et see mees nii ruttu suri. Kuidas tuleb küll nüüd toime lesk oma lastekarjaga? Ja nii ilusasti oskas lugeda kadunukene. Tõi kohe teised tunded südamesse. Kes hakkab nüüd õpetama lugemist Lüütsepa küla lastele? Jaanil oli isegi kirjutamine sulaselge. Teist niisugust pole terwes ümbruskonnas.

Juba jõudiski Jakap külawahe-teele. Ta sammus kohe leinamaja, ruumika tare poole, mis mõisahärra loal oli ehitatud kooli- ja palwemajaks ühtlasi. Jaan oli wabastatud teopäewist, et saaks laste peale kulutada rohkem waewa ja hoolt. Ta lugemistel käis alati rohkesti ümbruskonna rahwast. Isegi mõisas peeti temast lugu kui hoolsast ja eeskujulikust mehest.

Jaan oli wend. Juba ammugi oli wennastekoguduse liikumine tunginud Rõuge kihelkonda. Paljud mäletasid weel lugusid Haanja mehest Tallima Paabust ja Kasaritsa mehest Kusma Juhanist, neist prohweteist, keda kiusati taga ja hoiti Riias wangis. Paap oli pidanud keelatud lugemisi, oli waimusunnil wõidelnud kuradiga, oli julgenud isegi härrasid nende ülekohtu ja ahnuse pärast noomida. Siis oli liikumist ja kihku terwe kihelkond täis, isegi wõõra koguduse rahwast oli käinud neid kuulamas. Wangis oli Paapu ja Juhanit sunnitud seletama, et see oli wale waim, mis neid selleks sundis, et õige waim on ikka see, millest õpetaja kuulutab. Mehed olid siis lahti saanud. Paap sai koguni Haanja wöörmündriks ja pidas seda ametit surmani.

Wõta kinni, missugune on see õige waim, arutas Jakap. Kui kahekümne aasta jooksul keisri käsuga olid wendade lugemised keelatud, siis oli see wale waim.

Nüüd juba hulk aastaid tohib jälle lugeda ja seesama waim on jälle õige *). Tuleb wälja, et õige on ikka see waim, mis härrale ja õpetajale meeldib ja mida keisriproua lubab.

Lüütsepa Jaani tarre oli kogunenud juba hulk külarahwast. Täna pidi ta pandama kirstu, homme tuli kanda mulda. Lesk Made, käekõrwal pisike Peep, toetus surnu peaotsa kohal wastu seina, pisarate wool ei tahtnud ega tahtnud lakata. Wäike Liis piilus aralt isa poole, ega suutnud kuidagi mõista, miks isa ei tõuse ega hakka lugema, kuigi rahwas juba kohal.

Naised sosistasid omawahel, sekka kostis ka waljemaid lauseid, kiitwaid ja kadunu teeneid tunnustawaid.

Oli ikka aus ja waga mees, — see oli üksmeelne otsus. Kui tema taewa ei saa, kes siis weel sinna pääseb? Ei olnud ta kunagi midagi mõisapõllult salaja kaasa toonud, ei kuuldud ta suust kunagi kurja sõna. Oli olnud nagu lõõmaw piirg teiste keskel, kahju et nii ruttu kustus. Küll Issand hoolitseb ka lese ja waestelaste eest.

Ta suremine oli olnud ka imelik. Kuigi ta juba hulk aega oli kaewanud waludc pärast, ei olnud keegi weel ta surma oodanud. Kuid just kolm päewa enne lahkumist öelnud ta naisele: „Wennad kutsusid mind tulewal nädalal Haanjasse lugema, kuid Issand ütles, et minust minejat ei saa, sest kolme päewa pärast seisan tema kohtu ees." Naine ei tahtnud seda uskuda, kuid Jaani jutt läks tõeks. Hüüdis äkki, et nüüd ta tuleb, oiatas ja oligi läinud.

---

*) Keiserliku käsuga 16. apr. 1743. a. suleti politsei abil kõik palwemajad ja keelati wennastekoguduse kooskäimised. Keelu wastu eksijaid karistati, paljud wennad ja õpetajadki pidid kannatama. Keisrinna Katariina 2. käsukirjaga 11. weebr. 1764. a. anti aga wennastekogudusele jälle tegutsemise wabadus, kuigi selle käsukirja wäärtõlgitsemise läbi kirikuwõimudele wõimalus jäi liikumisele mõningaid takistusi teha.

Oodati wöörmündrit, Sawira Hinti, kelle kohustuste hulka kuulus ka lahkunute kirstupanemine ja kodunt ärasaatmine. Ei tea, mis teda küll kinni peab, et ikka weel ei tule?

Mehed westlesid omawahel ja nurisesid, et isegi laupäewa õhtuti ei saa enam mõisaorjusest lahti. Kuigi seadus ei luba laupäewaõhtust töösundi. Eriti rahutud olid naabrimehed Jüri ja Miku Rein.

„Mis seadus," wastas Jakap, „eks härra ole meie seadus."

Westluse katkestas Hinti tulek. Tõsiselt ja pühalikult astus ta uksest sisse, terwitas kõiki, lausus mõned lohutussõnad lesele, rüüpas weidi pakutut taari ja asus kohe ametisse. Ta pidawat täna weel ruttama mõisaperesse, kus üks haige wastsündinu wajab püha ristimist. Ja koju ka pikk tee käia.

Heites manitsewa pilgu üle koosolijate, awas ta raamatu ja warsti täitis kambrit nuuksumisest wärisew laul:

Kes teed, kui kawwa mina ela,
Aig mööda läk, surm rühib tõest!
Kuis noppeste wõib mulle tulla
See surma hädda ülewäst...

Lauljate pilgud olid suunatud lahkunu kahwatule palgele. Imelik, et pole näha mingeid lagunemise jälgi. Kuigi ilm on palaw ja tõotab äikest. Justkui magaks! Jah, niisugune rahu on neil, kes surewad õndsalt!

... Ma palle Jesu perast siis,
Mo Jumal, tee mo otsa hääs!

Päike hakkas juba loojenema, kuulutades ööd ja kosutust wäsinud liikmetele. Homme ju pikisilmi oodatud pühapäew!

Ma tia, Jeeso were-haawon
Ma löwwa henguft hendale,
Seal saa mu rõõmu surma-waiwan
Nink meelehääd ka . . .

Etteöeldaw sõna katkes äkki. Mis see oli? Läbi tuhmunud aknaklaasi tungisid kahwatud kiired ja punusid otsekui pärja lamaja pea ümber. Ja Hindile ning teistelegi paistis, nagu oleks liikunud Jaani silmalaod ja rind kerkinud nagu ohkeks? On see wäsinud silmade wiirastus?

Ning meelehääd ka hengele . . .

Jälle peatus Hint. Naised kiljatasid, mehedki wõpatusid. Lüütsepa Jaan liigutas end, awas silmad ja püüdis tõusta istuma. Sirutas wälja kahwatud käed, tõstis silme ette, justkui oleks tahtnud peletada eemale rusuwat unenägu. Tahtis hüüda midagi, et hoida tagasi uksel tunglewat ja kabuhirmus wäljatormawat rahwast. Wajus siis aga tagasi asemele ja uinus sügawasse unne.

Ainult lapsed seisid seal ja imestasid, et isa juba jälle magama jäi. Ka ei saanud nad aru, miks katkestati ilus laul, miks kahwatud naised nagu hullud majast eemale jooksid ja miks mehedki läbisegi Issameiet lugedes põgenesid.

II

Lüütsepa Jaan elab! See ei olnudki koolnu, kes rahwale nii koleda hirmu peale ajas, waid elaw Jaan. Oli taewast tagasi saadetud, et kuulutada rahwale sealseid asju. Mitu päewa lebas haigena, sonis taewast ja põrgust, kuid nüüd on jälle terwe ja tahab juba täna õhtul palwust pidada.

Küll oli aga hirm! Made oli joosnud uksest wälja ja kukkunud kummuli, näost walge kui lumi. Siimu naine Kade sai roosi, praegugi teisel keha tuld täis ja ajab segast juttu. Issand Jumal! Küll wõib aga sündida imelikke asju! Ja öeldagu weel, et Jumal meie päewil enam imet ei tee. Küll teeb, kui tahab. Mehed tulnud warsti tagasi, Jakap julgenud kõige enne juurde minna. Elus, mis elus. Ainult raske uni olnud teisel peal.

Oi taewakest küll! Ei tea, mis ta nüüd küll räägib?

Metstaga Peetri naine Madle ja Jaani naine Mai tõttasid peaaegu jooksusammul.

Selgus, et ruumikas palwetuba ei suuda täna mahutada pooligi kokkutulnuid. Ja rahwast tuli ikka weel juurde. Lewis ju Jaani lugu nagu kulutuli Rõuges ja teisteski kihelkondades. Õpetajahärra saatnud Hindile sõna, et tulgu ja seletagu, kuidas lugu oli. Wöörmünder pole osanud ka muud öelda, kui et oli surnud, mis surnud, kuid keset laulu hakanud liigutama. Tema arwanud, et see on kuradi tegu ja joosnud ka toast wälja. Kui Jaan kosub, eks ta pea siis minema ja seletama õpetajahärralegi oma lugu.

Kõrtsi Andrus aga seletab, et Jaan pole olnudki surnud. Walitsejahärra teadwat ju kõiki maailma asju. Ta ise olla Andrusele rääkinud, et see oli ainult isemoodi haigus, kus inimene enam ei hinga, kuid ära ka ei sure. Tallinnamaal ühes mõisas olewat ka wanaproua ära surnud. Pandud teine juba hõbedast kirstugi ja wiidud kirikusse. Enne matusejutlust aga tehtud weel kirst lahti. Üks kaugemalt sugulasi oli just kohale jõudnud ja tahtis kadunukest näha. Wanaproua tõusnud siis istuma, hakanud nutma ja küsinud, et kas tahate mind kohe elusalt maha matta? Pärast seletanud, et oli kuulnud kõik, mis tema ümber räägitud, tahtnud kisendada, kui teda kirstu pandi, kuid pole saanud. Küllap Jaaniga oli samane lugu.

„Teab nüüd neid sakste asju," arwas Mai. „Jaan olnud küll ikka täitsa surnud. Ega muidu ta hing saanud taewas ära käia."

„Eks me kuule, mis ta ise räägib," arwas Madle.

Wanemate tund kestis täna kaua. Olid koos kõik ümbruskonna ja kaugemategi nurkade lugejad. Ei olnud täna mahti arutada üksikute wendade ja õdede eksimusi. Hardumuses kuulati wend Jaanile ilmutatud asju ja paluti Jumalat, et kõige selle läbi wõiks suur ärkamine

tekkida ligidal ja kaugel. Wäikesest kambrist kostus palwesõnu ja ohkeid suures ruumis ootajate kõrwu.

Äkki jäi kõik waikseks, pinewil pilgud olid juhitud wäikese kambri uksele. See awaneski pikkamisi ja lugejad astusid sisse. Tulid Sewele Mihkel, Soome Hint, Hansu Jaani Hinrik ja siis Jaan.

Pikkamisi sammusid nad lugemislaua poole, läbi aralt taanduwate naiste ridade. Teised wennad asusid pinki, Jaan läks kohe laua juurde, põlwitas, tõusis siis ja awas raamatu.

Teda waadati nagu ilmutist. Mõned naised arwasid tundwat wiludat tuuletõmbust ta möödumisel. Küllap see oli weel surmahõng, mis nii kergelt lahtuda ei tahtnud. Nüüd seisis ta aga ometi elawana ja heitis pilgu üle koosolijate. Midagi ülemaist, äraseletatut oli nende hallide silmade waates. Tundus, et ta waatab igaühest läbi.

Ta kandis halli kuube ja kaelarätti. Keskelt laukusoetud pikad juuksed raamisid ta kõhna, terawat nägu. Aastatelt weel alla wiiekümne, jättis ta peaaegu hallide juuste tõttu palju wanema mehe mulje. Ta liigutused olid täis wäärikust ja pühalikkust.

Pikkamisi, rõhutades ütles ta ette laulusõnu. Ta sügawas hääles kõlas nagu mingi uus toon, täis hoiatust, ähwardust ja kummalist tõsidust. Algul aralt, siis ikka julgemalt kõlas koosolijate laul, neile wenisid järele wäljas, akna ja uste taga seisjate hääled:

Sa were lepitaja
Nink kogoduse saatja,
Sa meie henge mees!
Me heidame so ette,
So jalge ümbre wõtma,
Nii paljo kui usk jõwwap sees...

Lõppes ka teine, kolmas wärss. Siis palus Jaan õnnistust sõnaseemnele ja luges ette kirjakoha:

„Minge sisse kitsast wäräjäst, sest see wärai om lagja nink see tee oma lai, mis hukatuse sisse wiip, nink neid om paljo, keä säält sisse lääwä. Nink see wärai om kitsas nink see tee om ahtalene, mis elo sisse wiip, nink neid om weidü, keä seda löüdwa. Aamen."

Kõikide silmad olid nagu wõlutult kiindunud Jaani palgesse, wanemad naised nihutasid rätid kõrwale, et paremini kuulda. Mida küll Issand tema läbi öelda tahab?

„Armsad welled ja sõsarad!" Waikselt algas Jaan oma kõnet, pühalik wärin saatis kõiki ta sõnu. „Teie tahate nüüd teada, mis Issand Jumal mulle ilmutas sel ajal, kui mu keha koolnud oli ja omatsed ja sõbrad ja naabrid teda juba matusele wiia tahtsid. Ütlen teile kõigepealt, et ma olin tõesti koolnud ja mitte ainult koolja moodi unes, nagu mõned uskmata südamed öelda tahawad. Aga näete, ma elan jälle! Suur ja wägew on Issand ja imelikud on tema teed! Ta on see, kes suretab ja jälle elawaks teeb, tema teeb imet. Ei ole Issanda käed kinni seotud, et ta enam ei saa imesid teha!"

Kõneleja hääl paisus tugewamaks, ta pilk, ta hääl, ta käte liigutus, — kõik nagu oleks tahtnud kinnitada: uskuge minu sõnu!

„Nii kui Jeesus Jairuse tütre üles äratas, nõnda kui ta Naini linnas lesknaise poja üles äratas, nõnda kui ta Laatsaruse hauast wälja kutsus, siis kui tal juba koolja hais juures oli, — nõnda on tema ka minu kaudu tahtnud ennast teile ilmutada, kes teie ikka kahtlete ja kaksipidi mõtlete!"

„Aga Issand ei tahtnud ainult seda näidata, et ta ikka weel imet teeb ja oma imetegude läbi rahwast äratada tahab, waid ta tahtis minule ja ka teile, mu armsad, õppust anda ja manitseda, et meie mitte ei arwaks, et taewatee on üks kerge tee. Ei, mu armsad, see wäraw on tõesti kitsas ja see tee on tõesti waewaline, mis

elu sisse wiib. Mina, wilets patune, arwasin et olen küllalt ustawalt oma Issandat teeninud ja et armas Issand mulle ka taewas eluaseme on walmis seadnud. Ja teie kõik, kes tundsite minu elu ja wiisisid, arwasite, et lugeja Jaan läheb kord taewa, sest ta teeb õigust ja palub Jumalat. Aga kuulge, mis mulle taewas öeldi, ja mõtelge siis ka oma waese hinge peale."

Palwetoas ja wäljas on hiirwaikne. Kartlikud silmad rippusid kõneleja huultel, oodati ta sõnu kui kohtuotsust ka oma hinge üle.

„Teie teate, et ma juba paljude aastade eest armsate wendade läbi pööratud sain ja Jumala armu leidsin. Ja siis hakkasin ma teilegi lugema ja palwust pidama ja arwasin, et ma nõnda oma armast Jeesukest õieti teenin. Kui ma waludes sees olin ja Issand ütles, et ma kolme päewa pärast pean ära koolma, siis oli mul küll wäga kahju oma naisest ja lapsukestest ja ma palusin, et Issand laseks mind weel mõne ajastaja nende juures olla. Kui aga Issand selle palwe peale wastust ei andnud ja ma uskusin, et koolma pean, siis mõtlesin, et küll Jeesus mu pere eest hoolt kannab ja rõõmustusin, et saan teda warsti palgest palgesse näha."

„Issanda sõna läks täide ja mu hing lahkus waewatud ihust. Ja see kestis ainult ühe silmapilgu ja juba olingi ma kohtu ees. Mis ma seal nägin, seda ei oska ma teile ära rääkida ja mu süda oli täis kartust ja üliwäga suurt hirmu. Sest kohtuniku pale oli täis püha wiha ja ta ütles mulle: Waata sinna ja waata tänna! Ja ma waatasin ja nägin, et igalt poolt ümberringi tulid mu juurde mu patud ja ma ei jõudnud oma silmaga üle waadata, — neid oli nii lõpmata palju. Ja siis ütles kohtunik: kae näe, need on kõik sinu patud ja nende eest pead sa põrgusse minema. Siis ütlesin mina, et kuidas peaksin ma põrgusse minema, sest ma olen lugenud raamatut ja pidanud palwust ja olen ise teisi hingesid päästnud. Ja siis wastas kohtu-

nik walju häälega, et taewa küll ei saa, sest et oled tahtnud omaenese õiguse kuuega oma pattusid kinni katta. Ja siis kohkusin ma ja wärisesin, sest ma kartsin hirmsat põrgu walu."

Kuulajad olid nagu lämmatatud kuuldust. Kui juba Jaani, seda waga wenda taewa ei lastud, mis pidi siis küll neist, waesekestest, saama? Nuuksudes wajusid naised põlwili, meestegi pead wajusid longu, huuled sosistasid palwesõnu: Olgu Issandal halastust meiega, küll meie nüüd püüame paremini elada! Paljud omateada juba küllalt wagad seisid mahalöödduna ja nende hing warises põrmu. Jah, ega see taewatee tõesti kerge ole! Kuid, püha Issand, mida nõuad Sa siis meilt? Kas ei orja meie härrat päewad ja ööd, kas ei kuule meie õpetaja manitsusi ega käi armulauual? Kas ei ole terwe meie elu üks sammumine waewalisel teel, kas ei wajuta raske rist meie õlasse sügawaid haawu?

„Aga siis," jätkas Jaan, „waatas kohtunik mulle otsa ja ütles: „Sinu patud on kustutamata ja sa oled põrgu wäärt. Kuid see ei ole üksnes sinu süü. Sest paljud Issanda sulased all maa peal kuulutawad: rahu, rahu ja ei ole rahu. Nad ei nõua tõsist meeleparandust ja pattude kustutust Talle were läbi. Nad lasewad rahwal kanda oma õiguse kuube. Nad lasewad rahwast loota kirikuskäimise ja sakramentide ja oma waga elu peale ja nende süda jääb ümber lõikamata. Ka sina oled ennast petta lasknud selle wale kuulutuse läbi ja arwasid, et mina pean sind õigeks mõistma."

„Aga kuule nüüd, mis ma sulle ütlen. Ma tahan sulle weel uut armuaega anda. Sa lähed tagasi maa peale. Kuid enne waata, mis teewad hinged taewas ja põrgus, ja kuuluta seda oma wendadele ja õdedele. Maa peal pead sa aga weel mitmest wiletsusest läbi käima ja mustad kaarnad peawad liha ära sööma sinu luuliikmete pealt. Siis alles saad sa Issanda juurde."

„Ja nüüd, mu armsad, olengi ma jälle teie kes-

kel. Nüüd tahan ma teile kuulutada tõtt, mida ma siiamaani kuulutanud ei ole. Mis ma kõik nägin, enne kui ma oma ihu sisse tagasi tulin, see on nii suur ja imeline ja seda on nii palju, et ma sellest palju kordi kõnelema pean. Täna aga pidage tõsiselt meeles sõna kitsast wärawast ja teest. Otsige Issanda armu ja halastust, et ta wõtaks teid walgustada ja wiia teid wälja patu orjusest ja surmawarju maalt. Halastagu püha Issand meie waeste peale. Aamen."

Jaani jõud lõppes. Kogu kõne ajal näis ta hing otse leegitsewat, ta lihtsad, kuid wägewad sõnad wajutasid wapustawa loo kõikide hinge. Hulk aega kestis waikus. Ei pandud nagu tähelegi, et ka teised wennad sõna wõtsid. Kui lõpuks Sewele Mihkel palwetamist algas, siis wajusid põlwili ka kõik wäljasseisjad ja igaüks palus, et Issand wõtaks temalegi ilmutada oma tahtmist.

III

Järgmisel laupäewal näis, nagu oleks Lüütsepa küla muutunud palwerändamise paigaks. Woolas rahwast kokku lähedalt ja kaugelt. Tuldi ka Hargla, Urwaste ja Karula piiridest. Tuli neid, kes Jaani lugu tõsiselt uskusid, tuli umbusklikke ja kahtlejaid, tuli lihtsalt uudishimulisigi. Jaani wiimane kõne andis rahwale terweks nädalaks elawat kõneainet. Tekkisid mitmed woolud, kes seda lugu igaüks omal wiisil seletada püüdsid.

Leidus neid, kes kõike uskusid ja mures olid oma elutee pärast. Teised arwasid, et Jaan warjusurmas olles lihtsalt nägemusi nägi, nagu paljud teised harilikus unes on nägemisi näinud. Ega sellepärast weel kõik nõnda ole, nagu nägemustes nähakse. Kolmandad tähendasid, et küllap Jaan alles peale ärkamist palawikus olles wiirastusi nägi. Mõned lõid lihtsalt käega

ega tahtnud sihukeste asjadega oma pead waewama hakatagi.

Kõik aga ruttasid, et kuulda Jaanilt uusi lugusid ta imelisest teekonnalt.

Palwemaja oli juba ammugi puupüsti täis. Õhk oli talumatult palaw ja umbne, uksest ja aknast tungis wälja higiste kehade leitsakut. Kuid kõik seesolijad istusid ja seisid kannatlikult. Ei olnud ju suitsutarede elanikud hellitatud awarusega ja puhta toaõhuga.

Kuna suur osa kokkutulnuid ei pääsenud kuuldepiirkonda, siis otsustati lugemist pidada kahes osas. Enne pidid kõnelema Jaan, Mihkel ja Hint, pärast jälle Jaan, Hinrik ja wend Joosep Haanjast. Pühapäewa hommikul pidi uuesti kokku tuldama, samuti peale lõunat. Selliseks oli juba aastate eest kujunenud kooskäimiste kord.

Jaan algas palwetundi tawalise korra järgi. Rajas oma kõne kaunile Taaweti laulule:

„Kes om mulle taiwan armsamb, kui sina? Kui ma sino man ole, ei ma sis himosta midägi muud siin maa pääl."

Kõneldes sissejuhatawates lausetes suurest armastusest, mis ilmunud Issandas wiletsaile patuseile, jätkas ta oma taewa-teekonna lugu:

„Ja kohtunik andis mulle kaasa ühe üliarmsa ingli, kes pidi mulle näitama teed. Siis läksime ühe suure sügawa jõe äärde ja ma mõtlesin, et kuidas sealt küll üle peaks saama. Siis nägin, et üle jõe wiis üks kitsas purre ja saatja ütles: siit läheme üle. Wesi seal jões oli sügaw ja soe ja woolas kangesti. Ja ma kartsin, et wõin seal ära uppuda ning hoidsin kõwasti purdest kinni. Kuid imeline asi: kuigi wesi woolas üle minu pea, ei saanud ma siiski märjaks ja meie jõudsime teisele kaldale."

„Siis läksime edasi ja jõudsime ilusale haljale aasale, kus suur hulk lapsi armsasti mängis ja imeilusasti laulis. Ja ma küsisin, et kes need on? Siis

wastas saatja, et need on õndsad hinged, kes on rõõmsad kui lapsed ja laulawad Talle kiituseks ja auks."

„Warsti nägin ma jälle suure hulga inimesi seismas. Nad olid pealaest jalatallani kaetud riietega, mis säras kui kuld. Ma waatasin hoolega, kes need seal on ja siis kuulsin ma nende keskelt laulu:

„Oh kae mõtsa puie pääl,
Neist wõid sa tutta ilma pääl,
Oh kae mõtsan kõo pääl,
Neist saat sa andüd nätta weel.
Kui kõo paistwa mõtsa seest
Ja omma walge koorega,
Ni paistwa woona rahwaken,
Oh kuuluta sa ilma pääl!"

„Siis läksime edasi ja ma nägin äkki üht suurt walgust paistmas. Ja saatja ütles, et see on see wiimse päewa täht. Ja kui ma tahtsin edasi minna, siis seisis suur tuli mu ees ja ma ei pääsenud edasi. Siis püüdsin ma minna ringi ümber tule ja ei jõudnud mitte. Aga äkki nägin ma kaugelt üht ilusat linna, kuhu wiis trepp, mis oli selgest kullast. See oli wastne Jeruusalemm ja nii ilus, et ma ei oska seda ära rääkida. Seal ei olnud päewa ega kuud ega tähti, kuid walgus oli nii suur, nagu paistaks tuhat päikest korraga."

„Ja ma küsisin saatjalt, et kas ma saan ka sinna sisse? Aga saatja wiis mind natukene maad edasi ühe sügawa kuristiku kaldale. Ja seal all oli suur järw ja wesi läikis nagu peeglis. Siis nägin ma, et midagi langes ülewalt alla ja lagunes wee peal laiali. Ning saatja ütles: kae näe, see on sinu palwe elu, sinu õigus ja hea tegu, mis laguneb wees, kui hobuse sõnnik. Seepärast ei sãa sa mitte sinna sisse."

„Siis aga tundsin ma, et see suur walgus hakkas tegema walu mu silmadele. Sest Jeesust ei olnud mu juures ja ilma temata ei kannatanud ma seda walgust

wälja. Ja ma mõtlesin, et parem elada maa peal raudnõgeste sees ja magada terawate naelte otsas, kui olla taewas ilma Jeesuseta. Sest, mu armsad, juba õnnis Taawet hüüdis, et kes on mulle armsam kui Sina! Kui Sina mul oled, siis ei himusta ma midagi muud siin maa peal. Mina aga tundsin, et taewas on weel raskem olla ilma Jeesuseta kui maa peal ja sellepärast hakkasin ruttama tagasi."

„Oh armsad welled ja sõsarad! Teie himustate siin maa peal head põlwe ja wara, kuid unustate, et meie kõige kallim wara on Jeesus. Ja mis aitab teile ka kõik maailmawara, kui ükskord tuleb kõik maha jätta ja ära minna ja mis hirmus asi siis, kui ei ole Jeesust, kes wiiks teid läbi surmaööst?"

Kõneleja peatus weidi. Kuulajate rinda täitis ohe. Mis imelikke lugusid saab küll kuulda! Ja kuidas saaks elada nõnda, et oleks kord kindlustatud taewapääs ja Issanda nägemine, ega pruugiks olla wäljatõugatu? Igaüks mõtles oma elule, oma mitmesugustele ihadele ja eksimustele. Paljud püüdsid tõrjuda eemale kahtlust ja uskuda kõike, mida kuulutab Jaan. Kust aga wõtta seda usku, kust saada jõudu wagaks eluks?

Jaan näis mõistwat nende mõtteid. „Mu armsad," jätkas ta, „ärge kahelge Issanda ilmutuses. Ja ärge heitke ka lootust enesest ära. Sest teie ja ka minu waese patuse jaoks saatis Tema mind tagasi ja tahab meile näidata õiget usuteed. Ta näitab, et meie oma püüdmine midagi ei aita ja meie usk on wõlts ja nõder. Ainult üks on, kes aidata wõib, see on meie kallis Issand Jeesus Kristus. Tema poole peame sirutama käed. Tema üksi annab õiget usku ja jõudu uue elu jaoks. Nii kui ta ütles wagale Nikodeemusele, et ta peab ülewalt sündima, nii ütleb ta seda meile kõigile. Aga selleks on tarwis, et meie oma wiletsa südame tema risti alla kanname ja kõigest hingest tema poole pöörame. Siis

saame tunda tema armu ja loodame ainult selle armu peale."

Jaan kõneles weel kaua. Kõneles, kui palju armas Issand meie pärast kannatama pidi, meid kui kadunud lambaid otsides, kuidas ta siin maailmas põlatud ja teotatud oli, kui walus oli ta ristisurm. Kuidas see kõik sündis selleks, et meid, waeseid patuseid, õndsaks teha. Kõneles õnnest, mis täidab neid, kes temalt armu saanud. Kuidas siis kõik pahad himud kaowad ja uus elu wõidule pääseb.

Kõneldes muutus ta hääl pehmeks, ta silmis oli soe sära, ilmne õnnetunne hoowas temast ja tungis teistessegi. Nad elasid kaasa kõigile ta sõnadele. Kuuldes Kristuse kannatusest, waldas koosolijaid härdus ja nutt. Nad mõtlesid oma wiletsale elule, rängale orjusele, ülekohtule, mis sai neile osaks igal sammul. Tundes kaasa Kristuse kannatusele, walasid nad pisaraisse ka kogu oma wiletsuse ja häda. Kuis mõjus aga lohutawalt teadmine, et Kristus ka oli olnud põlatud ja halwaks pandud, et tema kannatus oli weel suurem, tema surm kõige walusam. Ja teadmine, et ta oli kõike seda kannatanud ka nende pärast, walas nagu palsamit südamele. Wähenes kibedusetunne, wäljanutetud süda jäi rahulikumaks.

Kui siis jätkas Jaan oma kõnet paradiisi ilust, nende tulewiku-maailma õndsusest, kui ta näitas, milline rõõm ja õnn ootab seal neid, kes siin tema omaks saawad ja ustawaks jääwad, kui sealjuures kõneleja hing otsekui oleks kippunud wälja ta ihust, siis täitis soe õnnelaine kõiki palwetajaid. Unustati argipäewa raskused, unustati mõisahärra karmus ja opmani tigedus. Tunti, et ei tahaks nagu lahkudagi enam Jaani wõlusõnade piirkonnast, et nii lõpmata armas on kuulda kõigest sellest ilusast ja heast, mida keeldus andmast karm olewik.

Kui ka teised wennad olid lugemise lõpetanud ja

palwe ja laul kuulutas koosoleku lõppu, siis nagu ärgati üles kaunist unenäost. Mõned, keda kõne jooksul oli haaranud piinaw patutunne, wõtsid julgust ja läksid wendade juurde, et lasta end eestpalwesse wõtta. Suurem osa palwelisi aga seisid otsekui nõutult ja ei suutnud leppida mõttega, et peawad jälle minema tagasi oma waestesse kodudesse, wiletsatesse taredesse ning et mõisaorjus Jaani jutluse mõjul põrmugi kergemaks ei muutu. Kuid oli ka neid, kes tundsid, et lahkuwad lugemiselt tugewamatena kui olid sinna tulles, et usk ja tulewaste asjade lootus annab jõudu maisetegi raskuste kandmiseks.

IV

Juba hakkas ilmnema Jaani jutluste wili. Mitmel wiimasel koosolekul oli tulnud ette ärkamisi, paljud käisid ringi rahutu südamega, kuni wendade eestpalwe abil ka neile saabus rahu ja rõõm. Olid pöördunud Madle ja Kai, Reino Märt ja Miku Jüri, olid jätnud joomise mitmed mõisapere sulasepoisid ja naaberküla peremehed. Oodati wendada koguduse hoolekandjat, kes pidi warsti saabuma ja suuandmise läbi uusi wendi ja õdesid kogudusse wastu wõtma.

Kõrtsi Andruse pool käis wiimasel ajal wähe rahwast. Waewalt tal waremgi suurt saaki oli, sest orjarahwal polnud, mida kulutada. Kuid siiski kogunes wasetükke ja hõbedatki, eriti sügisesel ajal ja wastu talwet, kui elu weidi lahedam oli. Talwel tõid jälle wooriskäijad oma osa. Kuid wastu kewadet, siis oli rahwas näljas ja loomad näljas. Käidi siis mõisa aidast abi otsimas, paluti pisarsilmil härrat ja walitsejat halastada waeste laste ja lojuste peale. Siis saadi kuulda tawalisi etteheiteid: „Mis teie nuumate endid sügisel, joote ja raiskate kõik oma wilja ja raha, ega oska mõistlikult elada. Elage jumalakartlikult ja kokkuhoidlikult, ega siis puudust kätte ei tule."

See oli kibe pilge, sest ka sel „nuumamise ajal" ei teatud, mis on puhas leib ja arwati, et see kuulub ainult sakste lauale. Kuid siiski — ka Andrus sai enamasti oma osa ja mõnigi pastlapaari wõi muu tarbeasja jaoks määratud walge läks tema kaukasse. Mõneski suhtes peitus mõisasakste etteheidetes õigust: talupojad teadsid, et härral neid tarwis läheb ka tulewal kewadel, nagu hobuseid ja härgigi. Ja kui härra hobust ega härga ei lase nälga kärwata, eks ta pea siis hoolitsema oma teistegi tööloomade, inimeste eest. Talupojad mõistsid seda ja härra oli wihane, et nad seda mõistsid. Kuid ta pidi neile andma ometi niipalju, et elu sees seisis. See oli küll wilets leib, mida söödi, palged kahwatusid, kehad muutusid kondiseks, mõnigi tuikus jalul. Kuid sellega pidi leppima.

Ja kui saabus tööaeg, siis püüdis härra neilt pigistada wälja wiimse jõuraasu. Ta pidi ju kuhjaga tagasi saama kõik, mis oli nende peale kulutanud. Tööpäewi määrati alatasa juurde, weod ja muud kohustused wõtsid suurema osa ülejäänud ajast. Waewalt, et oma wiletsa põllulapi juures saadi midagi teha. Ja kui siis wõeti kokku kõik jõud ja töötati öösiti, — järgmisel päewal märkas kupja terwa silm kohe, kes teistest wäsinum ja jõuetum on ja see „neetud laiskworst" sai piitsa.

Sai piitsa nagu lojus. Oldi ju waid orjad, tööloomad. Neid kaswatati teadmises, et nad on selleks loodud. Kirikuhärra kinnitas sedasama. Ja keda siis weel uskuda, kui mitte teda. Kuid siiski räätis midagi neis kõige selle wastu. Nad tundsid, et neil on teatud õigus ka mõisa põldudele, neile ilusatele, rammusatele põldudele, mida nii igatsedes waatles silm. Nende tööwaew oli need põllud loonud. Seepärast ei peetud ka suureks kuriteoks, kui saadi sealt midagi salaja wõtta. Kuigi ka see näis, nagu lojuse ablas haaramine wiljapeade järele silmapilgul, mil karjast ligi ei ole.

Kuid wiimasel ajal oli rahwa hingeelus mingi

muudatus tekkinud. Nad tundsid, et nad siiski ei ole waid alamad olewused, rumalad tööloomad. See tunne oli neil tekkinud wendade keskel. Kõneldi, et hoolekandja olewat kõrgestiharitud härra ja wähemalt sama tark kui õpetaja. Ja ta andwat neile kõigile suud, kes wendade hulka astuwad. Mõisahärral tuli silitada põlwi, wõi suudelda kuuekäist wõi kätt. Õpetajahärraga tuli samuti alandlik olla. Hoolekandja aga annab suud. Ja ütleb, et Issanda ees oleme kõik wennad ja õed. Kuis tõstis see enesetunnet! Mitmed wennad olid saanud hiljuti jälle loa lugeda ja rahwast õpetada. Just nagu õpetajagi! Näe, talupoeg kõlbab ometi muukski asjaks kui ainult orjuseks!

Ja talupojad tahtsid näidata, et nad ka wääriwad usaldust, mida koguduse juhid neile osutasid. Kuis püüti kõige hingega olla asja juures! Wäsimatult loeti ja õpiti pühakirja, arutati kõlbelisi küsimusi, uuriti, milline on õigeim õndsuse tee. Püüti kanda hoolt, et wendade ja õdede arw kaswaks ja et nende elu oleks laitmata. Tähtis sealjuures oli aga tunne, et saab i s e midagi olla, midagi teha, et nüüd on ka orjarahwal o m a ettewõte, oma tegewusepiirkond. Wendade hulgas oli palju neid, kes oma usus kaljukindlad ei olnudki, kuid siiski agaralt tegutsesid, püüdsid elukommetes olla laitmatud ja hellitasid lootust, et loos neidki kord määrab tähtsamale kohale.

Jaani jutustused olid paljudele suurt tõuget andnud. Püüti saada ise ja muuta ka teisi wagaks. Kuna Jaan oli noominud patuste mõtetega kiigel ja simmanitel lõbutsewat noorust, siis kisti maha mõnedki kiiged ja hurjutati noori, kes kirjudes hilpudes põrgu poole tantsiwad. Wanemad inimesed mäletasid, kuis Tallinna Paabu ajal oli põletatud wärwilisi riideid ja noomisid nüüdki tütarlapsi, et nad ei ehiks endid ega tõmbaks oma peale noormeeste kõlwatuid pilke. Mitmed noorikud ja neiud ei pidanud enam kõlbulikuks kanda sõlge ja sugeda

juukseid ilusaisse palmikuisse. Püüti hoiduda kõige eest, mis poleks sobinud Kristuse pruudile.

Omal ajal oli kirikuhärra teinud suurt kihutustööd wanade ohwripaikade ja hiite häwitamiseks. Kuigi palju paiku häwitati, leidus siin-seal ikkagi weel mõni puu, wõi kiwi, mida peeti pühaks ja kus salaja ohwerdamaski käidi. Nüüd aga tehti ümbruskonnas sama põhjalik puhastustöö, nagu kadunud Urwaste õpetaja Quandt oli teinud terwes kihelkonnas, häwitades üle 80 hiiesalu. Ja kes weel julges minna kuskile allika juurde silmarohtu otsima ja sinna mõne rahakese wiskas, sellele waadati kui põrgu lapsele. Külatarkade ja soolapuhujate juurde julgeti nüüd minna weel waid öisetel tundidel ja waadati siiski hirmuga, kas kedagi nägemas ei ole.

Kuid erilist muret tundis Andrus. Mitmed tema kõrtsitoa sagedased külalised ei näidanud enam nägugi. Öeldi, et nad nüüd kogu oma waba aja jooksul ei tee muud kui loewad ja paluwad. Mitmel, kes enne pookstawigi ei tundnud, olla lugemine juba selge. Üks tähtsam wend linnast tulnud ja toonud kaasa terwe seljatäie testamente ja muid raamatuid. Hulk neist olla juba äragi ostetud ja rahwa käes laiali.

„Näed sa, kuhu nad oma wiletsad kopkad panewad," ütles Andrus. „Milleks on orjalastel tarwis lugemist ja raamatuid? Kas seepärast orjust wähem on? Töö waewab keret, raamatud waewawad pead, — mis elu see niimoodi on!"

Ta jutukaaslasel, noorel Mihkli Peetril polnud tuju westluseks. Juba mitmenda klaasi oli ta kummutanud põhjani, kuid tuju ei tahtnud paraneda. Südamel oli suur mure ja häbi. Saada niimoodi terwe külarahwa naeruks! Kõik oli juba walmis seatud pulmadeks, kirikuski maha hõigatud. Kuid äkki tüdruk nagu ümber muudetud, käib Jaani juures pattu kahetsemas ja ütleb, et ta joodikule ei lähe. Saagu ka tema, Peeter, Jsanda omaks, jätku maha joomine ja wandumine ja kõik hal-

wad kombed, — siis ehk tuleks. Ometi oli Katre olnud nii armas ja lõbus tüdruk! Ja hoolas ja kärmas pealegi! Mis teha? Hakata nüüd palwetunnis käima oleks weel narrim!

„Mis sa tühja ennast waewad," trööstis Andrus. „Oleks weel tea mis pärast! Tüdrukutühja pärast ei hakka täismees norutama! Lähebki wiimaks nende põrunute hulka, tolle ogara Taewa-Jaani ja ta wendade manu. Ei, see maailm läheb küll päris hulluks. Mis on saanud Märdist ja Jürist ja Mikust? Olid täismehed, wiskasid nalja ja maitsesid kibedat. Kes oli küla kangem maadleja ja kiwitõstja? — Jüri! Kes tõmbas torupilli paremini kui Rein? Mis on neist nüüd saanud? Rein olla oma pilli puruks löönud ja ära põletanud, öelnud et see on kuradi mänguriist. Ka mujal olla lõhutud torupille ja isegi kandleid nurka wisatud. Kas nad pole hulluks läinud? Ei, see Taewa-Jaan ajab küll niimoodi terwe rahwa hukka!"

Peeter elawnes weidi. Kuidas see Andrus küll oskab öelda! Taewa-Jaan! Kas pole naljakas? Mõned kutsusid teda põrunud Jaaniks, teised pühaks Jaaniks, suurem osa aga Lugeja-Jaaniks. Kuid Taewa-Jaan, — see on kõige õigem nimi sellele...

Peeter süütas. Eks selles Jaanis peitugi kõik pahanduse põhjus. Tuleks õige minna ja öelda, et kui ta oma rumalaid jutte ei jäta, siis saab kere peale. Ja palwemajale ka tuli otsa! Jah, seda tahab ta teha. Nähku siis kõik, et Peeter ei lase ennast narriks teha!

Aga mis see kõik aitaks! Ega Katret ikkagi ei saaks. Parem siis juba minna lugemisele. Las naerawad pealegi. Ja wõiks ka joomise jätta. Ja wandumise. Andrusele on juba küllalt raha toodud. Majas ka kõik kohad waesust ja wiletsust täis. Ehk paranebki asi, kui enam ei joo? Einoh, seda asja tuleks kaaluda!

Peeter tõusebki juba. „Kuhu nüüd," imestab Andrus. „Kaua ma siin ikka aelen," wastab Peeter. „Kodugi tegemist küllalt."

Andrus korjab letilt vasetükke ja vaatab ohates lahkujale järele. Küllap saab Peetristki varsti vend või lugeja! Ei tea, millega viimaks kõik see asi lõpeb. Hulluks läheb küll kogu see maailm!

Peeter sammub kodu poole. Kergutsini annab ju hulk aega minna. Äkki pöördub ta kõrvale ja läheb põllupeenart mööda kiiresti edasi. Pole tal sinnapoole asja ühtigi, kuid ta ei taha sattuda vastutulevate naiste pilkude alla. „Äh, küll on ikka rumal olemine," kirub ta mõttes.

Naised tõttasid. Oli ju täna abielunaiste koosolek. Viimasel ajal peale suurte koosolekute korraldati sagedasti lugemisi naistele ja meestele, neidudele ja noortele meestele eraldi. Ka leskedel olid omad pühad. Palvetati siis ja kuulati Jaani ja teiste vendade ilusaid õpetusi.

Orando Mihkli naine Kreet oli juba täiesti pöördunud. Seepärast manitses ta kaaslasi, kes Peetrit nähes naeru kihistasid: „Ärge naerge ühtigi! Katre, see armas laps, teeb õieti, et temale ei lähe. Kuidas saaks ta patusega ühes ikkes vedada? Aga, pange tähele, küll Issand sel kombel ka Peetri kätte saab. On teine ju muidu päris tubli mees."

„Nojah," vastas naabrieit Maie, „mis saab aga siis, kui Peetergi vagaks saab, ega tahagi enam naist võtta? Kõivumäe Madle nutab kas või silmad peast välja. Pidid ka ju varsti pulmad olema. / Mis ütleb aga Ott nüüd? Et armas õde ja õde, Issandale meeldib rohkem, kui meie teda vallalises põlves teenime! Jaan pidanud noortemeeste lugemist, siis olla arutatud, et kumb on õigem jumalalaps, kas naisemees või poissmees. Mõned kirjatunnistused näidanud, et poissmees. Ja kellel just himud peale käivad, et eks need võta naise. Ott aga seletab, et kõik patused himud tulevad maha suruda ja kõik mehed ja naised peavad olema nagu õed ja vennad. Aga kuidas siis need teevad, kes alles paaris

olles ärkawad? Jaanil endalgi juba suur lastekari taga. Wõi ei olegi sina, Kreet, oma Mihkliga enam nii, nagu..."

„Kuule nüüd, Maie, ära aja sõgedat juttu. Tead ju isegi, mis sulle laulatusel öeldi, et Jumal on seadnud abielu seisuse. Egas muidu ka Jumala riik kaswada saa. Aga see seisus peab olema püha seisus ja mitte selleks, et seal oma himude sees elada. See on selleks, et oleks lapsi ja..."

„Nojah," sähwas Maie, „nagu need lapsedki tuleksid ilma himudeta! Ja muidugi, eks mõisale ole tarwis ikka uusi orjajaid ja õpetajahärrale külimitu toojaid. Kui ikka mõtelda oma elu peale, siis wist olekski parem, kui ei tuleks lapsi siia wiletsuse sisse. Siin ju hullem kui Jisraelil Egiptuses. Ja minu waene poiss! Kas oli teda tarwiski siia maailma!

Maie puhkes nutma. Tema poja lugu liigutas teisigi. Oli olnud pikk sirge poiss, terase mõistusega ja tugew kui karu. Sest on juba hulk aastaid tagasi. Mõis oli nõudnud peaaegu pool rohkem päewi, kui tehti wana Jakapi ajal. Eks siis Rein läinud opmanniga sõnelema ja saanud reheall 15 paari. Poiss pole seda unustanud. Käinud mitu nädalat mõttes ringi, saanud siis ühel hilisõhtul opmanniga kokku, peksnud ta waese omaks ja põgenenud kodunt. Kus siis peetud jahti, nagu metsloomale! Rein jõudnud siiski Tallinnamaale ja lootnud, et saab hoopis wõõrale maale pageda. Kuid siis olla kõikidest kantsliteſt teatatud, et tabaja saab kümme rubla waewatasu. Loetud ette, et Rein on pikk, tugew poiss, walkjate juustega ja siniste silmadega. Näol natuke tedretähti ja otsa ees wäikene arm. Eks selle armi järgi saadudki wiimaks kätte. Toodud raudus Roosasse ja pekstud waese omaks. Pidanud weel wangiski istuma ja pärast saadetud kroonusse. Siis oli just alanud sõda türklastega ja küllap ta seal tapetigi.

„Jah, armas Maie," lohutas Kreet, „eks see katsumine olnud sullegi Issanda määratud. Hakka kord sü-

damest paluma, küll siis leiad jälle rahu ja rõõmu. Aga ära niisugust patust juttu aja, et lapsi polegi tarwis. Eks oma orjus ja mure ole igal inimesel. Kuid eks meile ole antud ka kallis rõõm, — olla Jumala laps ja Kristuse pruut."

V

Juba paar kuud oli olnud elaw liikumine Lüütsepa külas. Suurtel koosolekutel laupäewa õhtuti ja pühapäewiti käis niipalju rahwast, et peaaegu kunagi kõik sisse ei mahtunud. Jaan oli pidanud wahel kõnelema koguni wäljas, palwemaja õues. Ikka ja jälle tuli kaugemalt uusi kuulajaid, kes tahtsid oma kõrwaga kuulda lugusid taewast ja põrgust.

Tänagi oli rahwast murruna. Jaan rajas oma kõne kirjakohale: „Hirmus on elawa Jumala kätte langeda". Tõsisel häälel pöördus ta rahwa poole:

„Mu armsad welled ja õsarad! Meie kuuleme siin maailmas küll Jumala sõna ja teame, kuidas see sõna hoiatab meid põrgu ja hukatuse eest. Aga meie arwame, et küll armas Jumal wõtab meie peale halastada ja päästab meid põrgu walust. Aga kas tohime meie arwata, et Jumal meie pärast peab murdma oma sõna? Jumal on küll armuline Jumal, aga ka õiglane ja püha wihaga Jumal! Ja kiri tõotab, et armu saawad ainult need, kelle patud on puhtaks pestud Talle weres. Kes aga seda armu põlgawad ja oma südame kõwaks teewad; kes tahawad ikka jääda kõiksugu pattude sisse, nagu wiha ja kadeduse, lihahimu ja silmahimu sisse, kes ei hooli Pühast Kirjast, ega puhtast südamest, — need wärisegu ja teadku, et on hirmus langeda elawa Jumala kätte!"

Ohked täitsid ruumi. Küll oleks hirmus olla wäljatõugatu! Oh Issand, halastaja Jumal, aita ja päästa!

„Paljud teie hulgast," jätkas Jaan, „teawad juba, mis mulle näidati siis, kui ma lahkusin taewast. Kui

mul hakkas wäga walus seal walguse sees ilma Jeesuseta, siis hakkasin ma jooksma ja tõttama põrgu poole. Kui ma sinna jõudsin, siis öeldi mulle: „Sinu koht ei ole siin, sest sa pead tagasi minema maailma. Aga waata, mis siin on ja räägi siis teistele."

„Ja ma nägin siis niisuguseid asju, et praegugi weel süda wäriseb, kui mõtlen, et ka mina oleksin wõinud sinna jääda igawesti. Ma nägin üht rohelist puud, mille oksad ja lehed olid tulest. Seal puu all waewati wargaid ja nõidu ja nende asi oli hirmus. Ma nägin leekisid, kus waewati pühapäewa teotajaid ja hooraelu pidajaid. Ma nägin suurt raudmaja ja selle uksest ja aknaist käisid wälja tuleleegid otsekui põlewast ahjust. Seal waewati ilma armuta kohtunikke, kes olid õigust waleks ja walet õiguseks pööranud. Siis nägin ma üht tulejõge, mis woolas õhtu poole ja seal waewlesid need, kes oma isa ja ema ei austanud ja kes oma lapsi jumalakartusele ei juhatanud. Seal oli ka piiskoppe ja õpetajaid, kes seisid kaelast saadik tules seepärast, et nad oma ametit ei olnud õieti pidanud ega ausasti elanud. Ja ma nägin weel teisigi paiku, kus oli tuld ja wäävlit ja seal sees oli üks suur ulumine ja hammaste kiristamine. Seal olid need, kes mitmesuguste pattude ja himude pärast waewatud said, seal olid need, kes oma õiguse ja kõrkuse läbi petetud olid. Ja neil kõigil oli üks hirmus asi!"

„Aga see hirmus asi wõib teilegi tulla, kui teie ei taha uskuda minule näidatud asju, ega parandada meelt. Sest inimese süda on ustmata ja kangekaelne. Paljud teewad oma südame kõwaks Jumala kutsumise wastu, ega taha uskuda tema sõna. Kui rikas mees oli põrgus hirmsas walus ja janus ja palus Abrahami saata kedagi oma wendade juurde, siis ütles Abraham: „Neil on Mooses ja prohwetid, eks nad uskugu neid." Ja kui siis rikas mees ütles, et wennad neid ei usu, kuid usuksid küll seda, kes maa peale tagasi läheks ja kuulutaks, siis wastas Abraham, et kui wennad Moosest ja prohweteid ei usu, ega nad siis usuks tedagi, kes maa peale tagasi läheks. Eks

see Issanda sõna ole õige ja tõsi. Jumal tahtis teid minu läbi hoiatada ja saatis mind teie juurde tagasi, kuigi ta rikka mehe wendade juurde kedagi ei saatnud. Mõtelge, kui suurt armu ja halastust ta teile on üles näidanud! Ja kuidas ta selle läbi ka minu peale on halastanud! Aga, paraku, on ka teie keskel palju neid, kes uskuda ei taha ja ajawad jumalawallatut juttu, nagu ei olekski mina surnud olnud ega taewas ja põrgus käinud, waid ainult unes wiibinud wõi nägemist näinud. Oh Issand, pööra õigele teele kangekaelsed südamed!"

„Ärge unustage, et on hirmus patust pööramata südamega surra! Siis peate ilma wahemeheta, ilma Issanda Jeesuse Kristuseta seisma kohtu ees ja teil pole loota halastust. Seepärast laske ennast ära lepitada Jumalaga. Juba täna, kui sa tema häält kuuled, — tule tema juurde! Wõib-olla homme on juba hilja!"

Kadapoli Jakap kuulas ja mõtiskles. Hea on ju öelda, et tulge Issanda juurde ja uskuge. Aga kust seda usku wõtta? Juba ammugi polnud ta enam käinud Andruse pool, oli püüdnud oma elu kõigiti korralikult elada, kuid seda usku ennast ei tahtnud ega tahtnud tulla. Kui on olemas Jumala õigus, miks seda siis siin maa peal ei ole? Ehk petab Jaan iseennastki oma nägemustega ja õpetajahärra kuulutab Jumala sõna ja tema riiki ainult selleks, et petta waewatud rahwast? Kui oleks wähegi õigust, ega siis tohiks lasta talurahwaga nõnda ümber käia!

Aga see usuasi on tõesti imelik! Rein ja Tõnis ja mitmed teised näiwad nii õnnelikena, et tahaks kohe isegi seda rõõmu tunda. Kuid nüüd waewa ennast tuhande mõtte ja kahtlusega, aga edasi ei saa. Kord palwe ajal just nagu oleks hakanud südamesse tulema midagi uut, nii imelikku ja armast, kuid kadus jälle ära. Justkui oleks põrganud kuhugi wastu seina ja ei saanud enam edasi. Teised räägiwad, et tuleb minna eestpalwele, siis murtakse maha kõik takistused ja usk ja õndsus ongi käes. Kuid seal eestpalwel tuleks ometi tunne, et wennad nagu

tahaksid sind ära wõita, oma wõimu alla saada ja mõte hakkab wastu. Ei, nii imelik on ikka kõike uskuma hakata! Midagi nagu segab wahele.

„Aga siis," — Jaani hääl oli endiselt ähwardaw ja wali, — „siis läksin ma tule paikadest eemale ja hakkasin tulema tagasi maailma poole. Ja mu saatja ütles: „Ma näitan sulle weel midagi, enne kui lähed tagasi." Ma nägin siis maailmatu suurt lagendikku ja see lagendik oli täis musti kiwe. Ja ma imestasin, et kust on siia saanud nii lõpmata suur hulk kiwe. Ja kui ma siis waatasin ja imestasin, kuulsin ma suurt nuttu ja oigamist. Ja see oigamine lõikas minu südamesse ja ma küsisin saatjalt, et kes küll nii haledalt oigab? Aga saatja ütles: „Waata ja kuula hoolega." Ma waatasin siis weel ja kuulsin, et mustad kiwid olidki need, kes oigasid. Ja ma küsisin: miks kiwid nutawad ja oigawad? Ja siis wastas saatja: „Need on inimesed, kes maailmas pattu teinud ja ootawad nüüd siin wiimset kohut. Nende osaks saab ka igawene hukatus ja põrguwalu."

* „Aga edasi minnes nägin ma weel üht imelikku asja. Oli ilus roheline aas ja seal oli suur hulk walgeid lambaid. Ja ma mõtlesin, et kust siia põrgu paika on saanud niisugune ilus aas ja need rammusad lambad. Aga siis kuulsin ma, et need lambad määgisid nii haledalt, nagu oleksid nad näljased. Ning taas ütles mu saatja: „Need on inimesed, kes maailmas elasid külluses, kuid ei olnud kunagi omaga rahul. Nüüd peawad nad siin ilusas rohus elama ja sööma, kuid nende kõht ei saa iialgi täis ja nad tunnewad alati nii suurt nälga, nagu ei oleks nad kõrrekestki saanud. Seepärast karjuwad nad nüüd siin, nagu nad ka maailmas karjunud on."

„Oh, mu armsad! Kui palju on teiegi sees nurisemist nende maapealsete asjade pärast. Ei maksa himustada petlikku maailmawara. Wõtke õppust sellest loost, et teiegi ei hädaldaks ega kaebaks. Sest Issand armastab neid, kes pisukuga rahul on ja tema sõnast kõige

suuremat rõõmu tunnewad. Õppige oma eluga rahul olema. Mis loeb maailma wiletsus ja häda selle au kõrwal, mis ootab lunastatud hinge Jumala juures. Meil on ju muidugi raske põli, kuid eks Issand ole meiega."

Millegipärast tundus, et Jaani wiimased laused ei kõlanud nii weenwalt, nagu muu osa ta kõnest. Otsekui oleks mingi wõõras waim tulnud kiusama Issanda sulast. Ka palwelised tabasid end mõttelt: „Ega see lammaste lugu wist meie kohta käi. Need wõiwad ju nuhtlust teenida, kel elus kõike küllalt on ja siiski rahul ei ole. Kuid mida omab orjarahwas?"

Jakapile tulid meelde omal ajal kantslist etteloetud seadused. Seal kinnitati esmalt, et kõik, mis talumehe päralt on, samuti kui talumees ise ja ta pere, kuulub pärishärrale, kes wõib kõigega toimida täiesti oma tahtmise kohaselt. Siis aga teatati, armulised härrad Riias on otsustanud, et talupojal siiski wõib olla ka oma warandust, nagu weised, hobused, wili, heinad ja muud, mida ta jõuab koguda, wõi oma wanematelt pärib.

Aga edasi teatati, et see wara wõib talupojale kuuluda ainult siis, kui tal härraga mingit wõlga ei ole, ei teopäewade ega kümnise ega wilja ega heinte poolest. Ja kui hakati arutama, kellel wõlga ei ole, siis selgus et terwe ümbruskonna peale oli ainult paar talupoega, kes tohtisid ka midagi omaks nimetada. Teised pidid weel tänulikudki olema, et härra nendega kannatab. Sest niipea, kui härra nägi, et mõni talu kosuma hakkas, pani ta kohe orjust juurde ja juba oligi wõlg käes. Kui toodi kewadel mõisast weidi wilja, siis pani härra seda kalli rahaga, wahel ka päewadega tasuma. Ei jõutud kõiki ära teha, kaswas wõlg järgmisel aastal weel suuremaks. Nii jäi talupoeg alatiselt härra wõlglaseks, kuigi orjas teda päewad ja ööd.

„Ei, armas Jaan," mõtles Jakap, „ei ole meil kerge omaga rahul olla. Need lambad seal põrguaasal

olid küll wist saksad ja muud rikkad isandad, kel kunagi isu täis ei saa. Kas poleks meiegi härral lihtne asi mõned päewad ja weod maha jätta ja meil weidigi lahedamalt hingata lasta? Aga ei, juurde paneb ühtepuhku. Ja kui mõni põld weidi paremaks muutub, siis wõtab tohe ära ja annab asemele sooserwa. Imelik küll! Kui see Jumala sõna peab orje paremaks muutma, miks ta siis härra peale ei mõju?"

Tundus, et see Jakapi mõte tungis läbi palwe-elewuse tihedast wõrgust, puges läbi kuulajate karmist rüüst, tungis südameteni, peletas kõik muud kujutlused ja manas silme ette halli argipäewa wiletsa elu ja kannatused.

Paljude silmist kadus õnnelik sära, asemele tekkis küsimus: Kui meil on olemas j u m a l a l a p s e õigus, miks ei peaks meie siis omama ka i n i m l a p s e õigust?

Seekord Jaani jutlus ei saawutanud oodatud mõju ja kõne lõppu kuulati kaunis hajameelselt. Elewus tekkis aga palwuse lõppedes, mil Jakap tõusis ja lauale ligemale astus. „Ega ta wiimaks eestpalwele lähe? On küll wiimasel ajal nii tõsiseks jäänud."

Jakap peatus mõni samm lauast eemal, köhatas ja ütles: „Armas Jaan! Ma tahaksin sult küsida midagi, mida ehk ka muu orjarahwas kuulda tahaks. Kas sa arwad, et seal lammaste hulgas ka meiesuguseid oli?"

Jaan näis kohmetuwat. Talle oli esitatud paljugi küsimusi, kuid seda olid teinud patust waewatud südamed, kes palusid nõu õndsaksaamise asjus. Neile kõigile oskas ta wastata ja oli rõõmus, et sai aidata. Kuid Jakapi küsimuses näis peituwat salajane hädaoht. Oli ju tema, Jaangi, murdnud pead küsimuse üle, kas tohib wiletsuses elawat rahwast noomida seepärast, et nad igatsewad paremat põlwe. Tundis ju ta isegi orjuse surutist, ja oli mõlgutanud mõtteid ülekohtuste härrade üle. Kuid apostli sõna: „Heitke endid ülemate meelewalla alla" —

+ see pani jälle arwama, et tuleb kõigega rahul olla, et tuleb ka ülekohut taluda, eriti siis, kui see ülemalt poolt tuleb.

„Mu armsad," wastas ta, „sellele küsimusele on raske wastata. Oleks seal olnud inimeste kujud ja näod, küll ma siis oleks aru saanud, kes nad olid ja kas seal ka talurahwast oli. Ma pole teile siiamaani rääkinud ühest paigast, kus ma weel käisin ja kus ma ka nägupidi ära tundsin neid, kes seal hirmsas walus waewlesid. Ma ei tahtnud sellest kohe rääkida ja omaste südametele walu teha. Järgmisel laupäewal, siis räägin ma ka paljudest neist, keda teie kõik tundsite ja kes nüüd põrgupiinas wiibiwad. Aga seal, rohelisel aasal, seal oli ju kõigil lamba kuju ja olemine, nii et ma kuidagi ei wõinud aru saada, kes nad maapeal olid olnud. Aga ma arwan, et seal wõis ka talurahwast olla ja nimelt neid, kes rahul ei olnud siis, kui neil igapäewast leiba tarbeks oli ja kes oleks himustanud ikka rohkem ja rohkem ka siis, kui neil kõike külluses oleks olnud. Sest Jumal otsustab selle järgi, mis kellegi südames on, missugused himud ja patud teda täidawad."

„Aga, armas Jaan," kostis Jakap, „sa tunned ju wäga hästi oma ja meie kõikide elu. Orjus on nii raske, et tahab maha murda. Kuidagi ei jõua kõike tegu teha ja talwe leiba ei saa kunagi kätte. Iga nädal saawad mõned peksa warguse pärast. Ega keegi mõisapõllult wõtma läheks, kui nälg ja häda ei sunniks. Miks siis härra ei sea asju nõnda, et kõik oma tööga korraliku leiwa saaksid? Mis muud wara meil himustada ongi, kui ainult oma igapäewast leiba. Kas seepärast tohib meid aga hukka mõista?"

„Õigus küll," segas wahele ka Halska Märt. „Ega meie rohkem ei tahakski. Kas oskaksimegi midagi suure rikkusega peale hakata? Mõni mees ei saaks siis kõrtsist kojugi enam. Aga ärgu waadatagu meie kui lojuste peale, keda wõib alatasa sundida, ilma et meil õigust oleks

midagi öelda. Orjusel peaks ometi olema mingi piir. Ja ei tohiks ka kõiki paremaid põllulappe käest ära wõtta. Kas polnud see lausa ülekohus, mis tehti Tooma Jüriga? Oli teine ajastaegu waewa näinud, öösiti rühkinud, teinud alet, kaalunud kiwe ja kände, et aga oma kohast weidi paremat leiba saada. Kui aga koht ära wõeti, siis kooles murest ja walust. Peaks ikka weidi õigust ka olema. Muidu ei saa ka pühakirja tunnistust uskuda, et oleme kõik ühesugused Issanda ees, õed ja wennad. Ega meie saksteks tahagi saada. Aga suure orjuse peale peaks ikka kõhugi täis saama. Wõi kuidas sa Issandatki tänad, kui pere näljas ja maja ei pea tuult ega wihma."

„Armsad welled," lausus Jaan. „Ärge hakake nüüd patujuttu ajama. Suure wara ihaldamine on alati patt ja rikkus on mõnegi mehe hukatusse wiinud. Küll tuleb kord meiegi rahwale parem põlw ja siis lähewad juba paljud nende lammaste hulka. Aga ka waesus ja wiletsus saadab kiusatusi ja täidab südamed himustamisega, kadedusega ja salawihaga. Sellepärast peaks muidugi igaühel olema niipalju, et ta saaks oma ihutoidust korralikult ja wõiks rõõmsa südamega oma Jeesust kiita ja tänada ja teenida. Et aga meil praegu raske põli on, siis tuleb selles näha Issanda katsumist. Selle wiletsuse läbi tahab ta meid oma poole tõmmata. Apostel käsib meid heita ülemate meelewalla alla ja neljas käsk keelab isandaid põlata ja neid wihastada. Eks ole meie sees ka küllalt seda tõrksat ja wastupanijat waimu. Ja ega häda ei anna weel kellelegi õigust wargile minna. Kui sul puudus käes, eks siis palu laenuks naabrilt wõi härralt. Wargus jääb aga alati patuks. Wõib-olla, et mõnigi asi peaks teisiti olema, kui nüüd on. Ja kui see, mis praegu sünnib, on Jumala tahtmise wastu, küll siis tema ise meile kord oma õiguse saadab. Aga seda teadke, — kui tuleb ka niisugune aeg, kus igas tares puhast leiba süüakse ja kõike küllalt on, — ega nurise-

mine ja ahnus ei kao. Warandusel on oma needus küljes ja ainult Jumala arm wõib sellest päästa."

„Aga, armas Jaan," Jakap ei jäänud weel rahule, „miks peab see Issanda katsumine kestma nii kaua, juba paljudest põlwedest saadik. Ja miks Issand ka sakstele niisugust katsumist ei saada? Wõib-olla on Issand meile õiguse andnud nõuda enesele paremat põlwe ja kaitsta oma õigusi, kuid meie oleme rumalad ja laseme endaga kõik teha. Kas see oleks Issanda tahtmise wastu, kui meie kas wõi homme päew läheksime mõisa ja paluksime, et härra jätaks päewi maha ja annaks ka mõned paremad põlluserwad meie põlluks?"

Oli üllataw näha, kuis Jakapi wiimased sõnad elewust lõid. Isegi mitmed pöördunud wennad ja õed waatasid heaks kiites ta otsa. Samas aga waadati kartlikult ringi, kas ei ole ruumis kedagi mõisarahwa hulgast. Tunti, et Jakapi sõnad on liiga julgelt öeldud. Mis küll härra teeb, kui teada saab?

Kuidas ta küll ütles! Et miks ka saksad ei peaks meie põlwe maitsma!

„Muidugi," põristas nurgast Sookaare Kusta tüse bass, „muidugi oleme lollid, et laseme ennast niipalju sundida!"

Palwe-meeleolu oli äkki kadunud. Maised mõtted tõrjusid eemale taewased. Jakap oli ju awalikult puudutanud küsimust, mis ikka oli mõlkunud talurahwa mõtteis. Ja nüüd said teisedki julgust. Tuba täitus jutukõminast, wäljas seletati weel waljemal häälel.

Jaan oli kohkunud. Tekkinud olukord ei sobinud sugugi palwemaja õhkkonda. Ta oli lootnud põrgulammaste looga äratada hoopis teissuguseid tundeid, kuid Jakap oli kõik teisiti juhtinud. Südames tundis aga temagi, et Jakapil oli palju õigust. Ega see wist ikka ole Issanda tahtmine, et härra nõnda ahne ja ülekohtune on. Kui ikka hakata meelde tuletama, kuipalju on süütult nuheldud, paljakstehtuid, kuipalju ahastust ja

walu on rahwa südames, — kas on see kõik Jumala tahtmine? Wõi on süüdi härra ülekohtune süda? On ju härra patust pööramata. Kui temagi hakkaks usuteed käima! Mõnes mõisas pidawat härrased lugema ja paluma ning rahwal olewat hoopis parem põli.

„Armsad, kallid welled!" Jaani hääl oli manitsew, kuid siiski pehme. „Täna on meie mõtted läinud eemale hingeasjadest ja jõudnud ihutoiduse küsimuse juurde. Ega meie tohikski siin hoones maapealseid asju arutada ja niisuguseid jutte rääkida. Mul on imelik mõte, et teil nagu kahju oleks sellest, et ei saa ka seal nende õnnetute lammaste hulgas olla. Peaksime olema rõõmsad, et meil kiusatusi wähem on. Aga kuulge, mu armsad sõbrad! Meie tahame weel üheskoos palwetada ja oma mured ja koormad Issanda ette kanda. Ega meil ole õigust midagi nõuda, sest wõim ja walitsus maapealsetes asjades on antud isandate kätte. Aga meie tahame ka oma härra palwes Issanda ette kanda. Wõib-olla teeb siis Issand temagi südame pehmemaks ja armulisemaks meie wastu. Alandagem endid palwele ja palugem kõigest südamest."

Sellist pööret ei oodanud keegi. Härra eest paluda! Sajatada oleksid tahtnud paljud ja needa seda rõhujat! Nüüd aga palu weel tema eest! Ei, küll sel Jaanil on ikka imelised mõtted! Aga siiski, tema on püha mees ja küllap teab paremini, mis aitab. Ega sajatamine ja oma õiguse nõudmine pole kunagi aidanud.

Mäletati weel wäga hästi Kolga Tannila kurba saatust. Mees oli enne mõisast õigust otsinud. Seal oli ainult witsu saanud. Sellega pole ta leppinud. Härra oli ju talle ilma mingi põhjuseta mitu hobusepäewa juurde pannud ja sundinud kõik lõikusepäewad mõisapõllul töötama. Naine olnud parajasti haigewoodis, poja selg kupja walekaebuse pärast mõisas puruks lõhutud, — nii jäänudki oma põllul wili koristamata. Ei jõudnud isegi aidawõlga ära maksta.

Tannil läinud siis sillakohtu wanemate poole abi otsima. Wõtnud ka teisi mehi tunnistajateks kaasa. Kaaslased said wäiksema karistuse, Tannil ise aga pandi kirikuposti ja anti siis 20 paari witsu. Mees pole weelgi tahtnud jätta. Läinud uuesti kohtu ette, seekord juba üksipäini, nagu nõudis kord. Kohtuhärrad saanud siis hirmus wihaseks. Süüdistanud teda korduwa walekaebuse tõstmises, wõtnud kinni ja saatnud ära „wallitööle". Tannil, jäänud põduraks peksust ja wintsutusist, oli warsti surnud.

Sest ajast ei julgenud enam keegi kohtuskäimise peale mõtelda. Kui tekkis seletusi ja tõrkumisi, siis lahendati küsimused ikka peksupäewadel mõisa rehe all.

Ehk aitab Jumal tõesti palwe läbi? Eks wõi härragi südames halastus ärgata!

Jaan põlwitas juba. Pikkamisi, nagu wastu tahtmist langes põlwili teisigi. Kuid Jakapi, Sookaare Kusta ja mitme teise mehe põlwed ei tahtnud seekord painduda.

Tundus, et Jaani alati nii woolaw hääl oleks nüüd nagu põrganud wastu nähtamatuid takistusi. Tal oli ju palwes raske tunnistada, et härral on kuri süda, andku Issand temale uue ja parema. See kõlaks ju otsese süüdistusena, kohtumõistmisena. Kuid ta leidis ruttu soodsa mõttekäigu.

„Armas Jeesuke! Meie kanname Sinu ette oma wiletsad südamed ja kõik oma hädad ja waewad. Sa näed, et meie, wennad ja õed, tahame Sind ustawalt teenida ja Sulle kiitust anda Sinu ilmlõpmata halastuse pärast. Sa oled meile andnud terwist ja jõudu, et wõime oma tööd teha ja orjata. Sa lased oma päikest paista ja warast ning hilist wihma sadada põldude peale ja õnnistad meie tööd. Sa õnnistad kõike nii rohkesti, et kõik peaksid saama küllalt peatoidust ja kehakatet ja wõiksid Sind teenida tänuliku ja rõõmsa südamega. Olgu Sinu päralt meie kiitus ja austus!"

„Aga, armas Issand Jeesus, Sinu ande ei jaga inimeselapsed nõnda, et kõik wõiksid rõõmsad olla. Paljud koguwad enesele suurt warandust ja on oma südame poolest waljud wähemate wendade wastu. Nõnda ei saa mitte kõik Sinu andidest rõõmustada ja peawad kannatama puudust ja wiletsust. Oh tee, armas Issand, kõikide südamed lahti ja täida neid armastusega ligimeste wastu! Aita, et keegi ei tarwitseks tunda nälga ja külma siis, kui ta ise hoolega töötanud on. Täida kõiki ülemaid ja walitsejaid oma sõna walgusega ja anna, et nad kõiges oma tegemises püüaksid Sinu nimele au anda. Walgusta ka meie armsa pärishärra südant, pööra teda enese poole ja anna, et ta armulikult waataks oma waeste alamate peale ja wõtaks hoolt kanda, et nad rõõmus ja rahus wõiksid oma igapäewast leiba süüa. Ja pööra meie südamed kõige kurja teelt ja anna, et üle kõige otsiksime elawat wett ja eluleiba, mida ainult Sinult wõime saada Sinu suure armastuse ja halastuse läbi. Oh aita meid, armas Issand!"

Suur osa palwetajaid oma mõtetes ei olnud kaugeltki nii tagasihoidlikud. Nad kandsid küll härra Issanda ette, aga nad ei soowinud talle midagi head. Nad ütlesid: „Waata, Issand, missugune on meie härra! Ta kisub käest lesenaise palukesed. Ta laseb peksta waeseomaks meie mehed, meie wennad ja pojad. Ta röötwib süütuse meie tütardelt ja laseb peksta pealegi. Ta paneb meid orjama päewad ja ööd ja ta ülekohtul ei ole piire. Oh Issand, tee õigust oma lastele ja saada nuhtlust härrale! Tee õigust ja saada meile paremat põlwe! Karista ka opmanni ja kupjaid nende tigeduse pärast!"

Südametel oli nagu kergem, et sai seda kõike Issanda enese trooni ette kanda. Sai kord wälja puistata hingesoppi kogunenud sappi. Otsustagu nüüd Issand, kes on rohkem põrguwalu teeninud, kas härra wõi meie!

Kuid mitmedki tõsised wennad ja õed palusid südamest ühes Jaaniga. Nad uskusid, et see on ainsam tee,

mis sihile viib, et siis, kui härragi pöördub, kõigi elu paremaks läheb. Nad põlvitasid kaua ja palusid hardalt ka siis, kui Jaan juba lõpetanud oli. Alles hilisel öötunnil lahkuti.

VI

Ratas oli pandud veerema. Ja õige järsult kallakult. See, mis pakitses südamel, otsis võimalust väljenduda. Eksisid need, kes arvasid, et piirdutakse ainult palvetamisega härra eest. Kohe, palvetunni lõppedes, kogunesid mitmed mehed Jakapi ja Sookaare Kusta ümber.

Jakap vaikis mõtteis. Ta oli ütelnud ju niisuguseid asju, et vaevalt võib pääseda sekeldustest, kui see härra kõrvu satub. Olgu pealegi, et see palvetunnis oli ja palvega lõppes. Härra ei kannata niisuguseid arutlusi. Ja küllap toob ta Jaanilegi pahandusi kaela. Aga mis õigus, see õigus! Nii ei tohiks see elu ka kaua edasi kesta!

„Ja mis too palvegi aitas," arvas Kusta. „Oleks härra ise kuulata saanud, ehk siis oleks mõjunud. Aga mis loeb meie viletsate palve! Kas teda mõisas vähe on palutud? Parem juba minna üheskoos ja ütelda kõvem sõna. Ja mitte Jumala kaudu, vaid otsekohe härrale. Ei haleda jutu ega põlvesilitamisega ole midagi kätte saadud. Nähku härra, et tal ikka meestega tegemist on!"

Kusta jutt näis leidvat poolehoidu. Mitmedki seni tagasihoidlikud mehed muutusid julgemaiks ja soovisid ühes teistega mõisa minna. Ja oli isegi vendi, kes olid nõus kaasa tulema, et „vaikse ja tasase jutuga" aidata härra südant pehmendada.

Eriti tiivustasid mehi kuuldused, et varsti jälle mitme talumehe põllud ära võetakse ja karjamõisaks tehakse. Asemele antakse aga eemalt kännustikku ja liivakünkaid, kust midagi head loota pole. Ka ei suu-

detud leppida, et paari aasta eest pea kõigile oli weokohustusi juurde pandud. Härra oli küll ütelnud, et järgmisel aastal on jälle wähem, kuid hiljem selle lubaduse unustanud.

Esmaspäewal, lõunatunni ajal koguneski hulk mehi mõisaõuele. Ei tuldud küll kerge südamega, kuid arwati, et ega kaotada ka midagi ole. Suurema orjuse talumine poleks olnud enam mõeldaw ja peksuga oldi juba ammugi harjunud. Wõib aga juhtuda, et kui härrale kõik ilusasti ära seletada ja tarbe korral ka waljemat häält teha, et ta siis järele annab.

„Oleks ikka pidanud Jaanilt küsima, kas maksab minna," arwas Suure-Peetri Märt.

„Ah, tema nüüd mõni nõuandja," kostis Kusta. „Oleks pannud meid jälle paluma. Ta wõib ju taewaasjadest palju teada, kuid maa peal tuleb rääkida teist keelt."

Teel olles oli meeste enesetunne weel kaunis kindel, kuid mõisa kiwiste müüride wahel kippus julgus kaduma. Teati, et seal all on ka kongid, kus mõnigi „mässaja" on waewlema pidanud.

Püüti siiski üksteist julgustada ja oma tulekut õigustada.

„Mõisapõllud on üleliia suured selle orjapere jaoks," arwas Jakap. „Asutatagu rohkem talusid, küll siis jõuaks kõik ilusti ära teha. Nüüd aga tahetakse weel karjamõis juurde asutada."

„Ehitatakse ka üleliia palju," lisas Miku Rein, „muidu ei oleks ka nii suurt weo-orjust."

„Nojah, eks kõik need uued häärberid tehta meie waewaga. Aga millal saame meie oma taredele aknad ette ja korstnad peale?"

„Ei tohi metsast enam lindugi lasta," kurtis Metstaga Peep, nirgisilmadega mees, kes oli oma kütiwere tõttu mõnedki mahatäied saanud. „Härra ei anna enam kellelegi püssiluba."

„Ei lasta meil wahel harwagi rõõmus olla," kaebas Müütniku Mikk. „Pead pulmi, siis tullakse kohe uurima, kas pole palju joodud ja kas pole ise wiina teinud. On see härra asi, mis ma oma wiljaga teen?"

„Eks härra taha meie wilja poolmuidu endale saada. Wiinapõletamiseks ei jätku talle wist oma wiljast. Ja eks ta kewadel saa meilt nagunii mitmekordse hinna."

„Muidugi," wastas Jakap. „Kui sügisel oma wiljanatukest tahaks müüa seal, kus rohkem hinda saab, siis ei tohi. Wii aga oma härrale. Härra waatab raamatust ja teatab, et sul on wõlga weel rohkem, kui wilja tõid. Suure palumise peale annab siis wahel weidi raha, annab nagu armuandi."

„Waadake aga, armsad welled," lausus wahele Rein, „et teie ei hakkaks nüüd käredalt peale. Härrat tohib ju ainult paluda, tasaselt paluda. Teate ju küll, mis kangeid ja wastupanijaid ootab."

Seda hoiatust polnud tarwiski. Kuigi wähe aja eest paljude süda kees wihast, siis nüüd waldas mõndki tahtmine tagasi minna. Mis me siis ütleme, kui härra küsib, mida tahame siit? Nojah, päewi wähemaks ja wedusid ja...

„Näe, walitsejahärra tulebki juba!" Krewuses waadati üksteisele. „Kes ta'ga rääkima hakkab?" Kõikide silmad peatusid Jakapil ja Kustal. Kustas oli lubanud ütelda „kõwemaid sõnu". Näis, kas julgeb.

„Mis te otsite siin suures karjas!" Walitseja hääl oli ähwardaw ja pahane. „Kaduge, enne kui härra teid märkab. Arwate, et meil pole teada, mis mässunõu teie palwemajas pidasite. Wõi head põlwe tahate, teie, wargad ja laiskworstid!"

Teade laupäewaõhtusest palwusest oli mõisa jõudnud juba pühapäewa hommikul. Sepa naine Mari olnud esimene sõnatooja. Teatanud ka, et homme tulewad mehed oma „õigust nõudma".

„Aulik walitsejahärra," wastas Jakap. „Ei ole meie pidanud mingit mässunõu, waid palusime Jumalat härra eest ja tulime nüüdki härra palwele. Ja ega maksaks meid ka wargaiks ja laiskworstideks nimetada. Teab ju walitsejahärra isegi, kui ränk meie orjus on."

„Mis?! Wõi weel wastu waidlema! Olete tulnud wale päewal. Tulge tagasi neljapäewal, siis on peksupäew. Küll siis näete, mis teile tarwis on!"

„Ei-noh," wõttis sõna ka Kustas, „eks meil oleks tänagi rääkimist. Oleks ikka palunud härra jutule. Tulime rääkima nende wedude pärast. Härra mullu lubas, et tänawu tuleb wedusid wähem. Härra on aga wist unustanud..."

„Waata, waata, wõi härra on unustanud! Noh, teile keretäit anda härra küll ei unusta! Kas oli ka muud küsimist weel?"

„Aulik walitsejahärra!" Reinu tasane hääl kõlas siiski kindlana. „Meil, minul ja mu wendadel, oleks paljugi rääkida ja härralt paluda. Eks Issand ole meid kõiki inimesteks loonud ja tahab, et ka meil oleks inimese moodi elamine ja ihutoidust nõnda palju, et nälg ei waewaks. Ega meie tulekski paluma, kui..."

„Pea suu," käratas walitseja. „Wõi sina julged siin nuriseda. Härra annab teile kõike küllalt, kannatab alati teie wõlaga ja nüüd julgete weel nõudma tulla! Kas teil häbiraasugi pole? Aga nüüd tehke, et kaote. Jakap ja Kustas jääwad siia. Teised mingu kohe, muidu tuleb wahimehel liiga palju tööd."

„Mis siin lahhti olema?"

Mehed wõpatusid. See ju härra hääl! Pikkamisi, ähwardawal ilmel läheneski härra aidanurga tagant. Juba seisiski ta meeste ees ja wiibutas ratsapiitsa. „Mis teil tarwis olema?"

Mehed kummardusid alandlikult. Aramad hoidusid Kustase ja Jakapi selja taha. Walitseja astus härra juurde ja jutustas midagi sakste keeles. Mehed mõist-

sid waid nimesid, nagu Jaan, Jakap, Kusta, siis jälle Jaan ja Jaan. Kuulates läksid härra kulmud korduwalt kipra ja ta wiibutas ähwardawalt piitsa.

Kuid waadates meestele ei olnudki ta pilk wäga kuri.

„Meie teadma, et Taewa Jaan teid petma. Jaan saama see nuhhtluss! Ja sina, Jakap, ja sina, Kusta, saama ka see nuhhtluss. Mis teie ässitama üles need tublid mehed! Nüüd minema sofort! Kusta ja Jakap tulema neljapäewal omad witsad perra! Also!"

Härra arwas, et sellega on lool lõpp ja pöördus minekule. Kuid meeste hulgast kostus hääli. Jakap ja Kusta ei tahtnud asja nii lihtsalt lõppeda lasta.

„Aulik mõisahärra, wõtke meid kuulda, aulik härra," hüüdis Jakap. Härra peatus. „Noh, mis weel tarwis kuulma! Ma juba ütlema, et kasima koju, minema töö juurde!"

„Jah, aulik härra. Muidugi peame minema töö juurde. Aga oleksime tahtnud paluda nende wedude pärast. Härra lubas wähendada. Ja paari ajastaja eest oli wähem orjust teo poolest. Kas ei saaks..."

„Ah teie tulema noudma? Mina teadma, mis teie tegema peab! Aga nüüd minema sofort! Muidu palju witsad!"

„Aga, aulik härra," segas wahele Kustagi, „meie ei jõua kõike orjust teha. Omad põllud jääwad tegemata. Ega hobustki saa rohkem sundi kui jõuab. Ja eks meiegi ole inimesed ja mitte lojused, keda saab..."

„Ah see häbematane weel räägib wastu! Saama soolased witsad! Ah teie tahhtma olema herrad! Tahhtma wist need härberid!"

„Aulik härra," ütles ka Rein. „Ei meie taha uhkust kedagi. Aga talwe leiba ei saa kunagi kätte. Ei jõua härrale wõlgagi maksta. Ja ometi laseb Issand kõik hästi kaswada. Ja Issand ütleb ka, et Jumal on meie kõikide isa ja..."

„Jätma järel, Rein! Teie kuulma opetajahärra ja mitte see rumal Taewa-Jaan."

„Aga, härra," kostis Jakap. „Ei ole Jaan meile muud õpanud kui head. Oli ta ju surnud ja tõusis üles ja räägib nüüd kõik, mis ta näinud taewas ja põrgus. Ütleb ka, et ei tohi warastada ega juua ega tõrkuda orjamast. Ega ta teagi, et meie siia tulime. Laupäewa õhtul pidas weel palwet härra eest ja..."

„Ja, ja, mina teadma see palwe! Kaebama, et härra on halb! Kas teie tahhtma, et mina koolma? Kas tahhtma omale see moisa pold? Minema nüüd, minema sofort, woi saama koik need witsad!"

Aramad taandusidki juba. Kiirelt sammuti wälja wärawast ja pöörduti külawaheteele. Südametes imelik tunne, ei tea kas piinlikkus, wõi häbi, wõi wiha.

„Näh, oli meil nüüd tarwis siia tulla," arwas Harju Peep. „Pikk maa pealegi ära käia. Aga eks härral olnud ikka õigus, et Jaan selles süüdi on. Poleks ta ikka hakanud oma lambalugu rääkima ja Jakap pärima, ega siis keegi poleks mõtelnudki tulla. Nüüd aga kõigil kihu sees, et lähme ja lähme ja ütleme härrale seda ja seda. No mis me nüüd saime? Hea weel, et keretäit ei tule. Eks Kustal ja Jakapil ole oma wiisteist paari soolas."

„Ei tea weel," arwas Rein, „ehk mõjus see käik ometi härra peale. Ehk paneb Issand tedagi mõtlema ja..."

„Jäta nüüd oma Issand ja Issand," tõrjus Peep, „ammu see oli, kui oli suus kurat ja kurat. Ega Issandki su orjust wähenda. Ja kuulsid ju, et härra ees loeb ainult õpetajahärra ja mitte Jaani Issand."

„Ära aja patujuttu, armas Peep. Issand on ikka üks Issand ja kõikide Issand. Ehk leiad kord sinagi armu. Jah, mis teha. Eks meil tule kannatada ja loota. Ehk pöörab Jumal kord härragi südant."

„Ära aga sinagi härra eest paluma hakka. Ei ole sa ju oma wenna põlwes weel peksa saanud. Jaan saab

wist kindlasti. Saad sinagi, kui palud härra eest. Jah, eks ta ole, kes palub, see saab. Palud härrale Issanda õnnistust ja head südant, siis saad witsu. Eks pühakiri kuuluta ikka tõtt!"

„Jäta nüüd see jutt, armas Peep; ära pilka Jumala sõna. Küll tuleb aeg, kus ka meie palwet kuuldakse ja elu lahedamaks läheb. Ega mina enda pärast küll tulnudki. Mõtlesin, et saan hea sõnaga teistele toeks olla. Kartsin, et ehk läheb Kusta käredaks ja toob pahandust endale ja teistelegi."

„Mis kareda sõna ütlejat temastki on. Kui ikka härra ees seisab, on kõik julgus läinud. Aga eks nad natuke ikka ütelnud ka. Ja eks ole wiimasel ajal teisedki nagu wähe julgemaks läinud."

Kusta ja Jakap lahkusid mõisaõuest wiimastena. Tulid püstipäi, sirgel sammul. Teeserwal ootas neid Halska Märt.

„Noh, mehed, eks Jaanil olnud õigus, et ainult siis, kui Issand ise härrat pöörab, tuleb meilegi abi. Mina kahtlesin kohe, et kas sest asjast midagi wälja tuleb."

„Tuleb, mis tuleb," wastas Kusta, „sai wähemalt mõnda asja südame pealt ära rääkida. Nagunii lubas keretäie anda, eks siis wõinud selle eest ka midagi ütelda."

„Noh, hea, et sa käredamaks ei läinud. Oleksid ikka hakanud ka seda karjamõisa asja seletama, ei siis oleks nii kergelt läinud."

„Tahtsin sedagi ütelda, aga kus sul siis tuleb äkki kõiki asju meelde."

„Jah, ega talle see eestpalwe asi ei meeldinud," ütles Jakap. „Kas oli mulgi tarwis hakata pärima, kes need lambad olid. Kardan, et Jaan, waene mees, kõige kibedama sauna saab."

Märt mõtiskles. „Ei tahaks küll uskuda. Waheft ehk härra niisama ütles. Mis süüd sel Jaanil on. Ei olegi teine enam nagu siit maailmast. Jah, eks see ol-

nud ikka imeline asi, mis temaga juhtus. Ja kui ikka kõik õige on, mis ta nägi, siis ajab küll hirmu peale. Olen minagi püüdnud usuteed käia, aga on päris kole mõtelda, et Issand wõib kord öelda: Ma ei tunnegi sind! Jah, eks need maapealsed mured ikka segawad küll usuteel sammumist. Eks sealt tule need ohakad, mis lämmatawad hea seemne."

Kusta ja Jakap sammusid waikides. Nende mõtted olid eemal hinge asjadest. Kas härra laseb anda kümme paari wõi rohkem? Ja milles seisab nende süü? Ütlesid, et nad pole lojused, waid inimesed. Nojah, aga kes käsib öelda, mis härrale ei meeldi!

VII

Kusta ja Jakap said wiisteist paari. See pidi olema kerge karistus. Olgu nad tänulikud härrale, kes halastusest määras wähem kui süütegu wääris. Ega see pole wäike süü, tekitada rahwas mässuwaimu!

Jakapi kõhn keha wärahtas löökide all, kuid ta wõttis need waikides wastu. Kusta, tüsedam ja sõjakam, oigas ometi paar korda, kui wits tabas juba lõhestatud kohta. Armuline härra ise oli juures, wahimees pidi tugewasti lööma. Jah, ega muidu ka seda tõrksat waimu wälja ei saa!

Kui ka teistele olid karistused kätte antud läks härra kambrisse ja laskis kutsuda Jaani. Wiimane oli jälginud nuhtlemist ja ta silmis oli imelik läik. Ta oli oodanud, isegi soowinud, et tema osa poleks parem, kui Kusta ja Jakapi osa. Kuid härra polnud weel otsust teinud. Ta tahtis enne Jaaniga kõnelda.

Jaan astus sisse ja kummardus sügawalt. Ta silmis oli nii kummaline waade, et härral hakkas ebamugaw. Ja see pilk ei pöördunud härralt ka siis, kui wiimane püüdis talle kurjalt otsa waadata. See oli süüdistaw, etteheitew pilk, sõnadeta hukkamõistmine.

Iga teist meest oleks härra läbi piitsutanud sellise

pilgu pärast. Kuid Jaanis oli midagi imelist, salahirmu tekitawat. Oli talle ju mitmesuguseid asju ilmutatud sealpoolsest maailmast. Ei olnud härragi waba ebausklikust kartusest. Ta peagu wõpatas Jaani silmade leegi mõjul.

Samas aga tundis ta häbi oma nõrkusest. See oli wihapuna, mis wärwis kahwatut palet, kui ta kurjalt hüüdis:

„Noh, Jaan! Jakap ja Kusta saama need witsad! Ja see olema sinu süü. Mis sa ekssitama see rahwas!"

„Ei, aulik härra! Ei ole mina ekssitanud kedagi. Mina kuulutan neile ainult seda, mida Jumala sõna käsib kuulutada. Ja Jakap ja Kusta said nuhelda ülekohtuselt."

„Miiss! Kas sina motleb, et härra unrechti trafib? Nemad tulema mäss tegema. Ja sina ära pidama need rumalad palwed!"

„Aga, härra, mina palusin Jumalat kõikide eest, ka härra eest. See on meie kohus. Ka õpetajahärra kirikus palub härrade eest."

„Opetajahärr moistma paremb see palwe. Sina palub nonda, et rahhwas teeb mäss! Sina ütleb, et härr on paha!"

„Aulik härra! Mina kõnelesin rahwale sellest, mis mulle ilmutati, kui ma surnud olin. Mulle näidati imelisi asju. Ja kui ma neid asju kuulutan, siis rahwa hingeõndsuse pärast. Ma tahan kõigile kuulutada tõtt. Ka teile, armuline härra. See ei ole wale, et olete ülekohtune ja ahne ja..."

„Ah sina häbematane! Sa julgeb nonda rääkima! Sina, rumal, ei moistma, et kui härr on hea, et rahwas tegema siis weel suurem mäss!"

„Ei, aulik härra, kui teie saaksite heldemaks ja õiglasemaks, siis oleks rahwas tänulik ja teeks oma tööd rõõmuga. Nüüd nad nälgiwad ja nurisewad. Mõni läheb hädaga wargile. Teie sunnite neid seda pattu tegema. Nende süda on täis kibedust ja nad nurisewad ka

Jumala wastu. Aga mõtelge selle peale, aulik härra, kuigi teie olete härra, oleme ometi kõik ühe isa lapsed, Jumala lapsed."

„Ah, so-so, sellepärast teie palumagi, et härr saaks ka see orjapõlw tundma?! Sina tegema see keige surem mäss! Mina ei tahhtma sinule witsad andma. Tahhtma, et sina enam need rumalad asjad ei räägib. Aga nüüd saama ka sina need witsad!"

„Ei ma karda, aulik härra, teie witsu. Kui Jakap ja Kusta said, siis tahan ka mina neid rõõmuga wastu wõtta. Aga lugemist ja palwetamist ei saa ma jätta. Selleks mind ju Issand maa peale tagasi saatiski. Ja ma tahan ikka paluda ka härra eest, et Issand tema südant wõtaks pöörata."

Wahimees ootas härra otsust. Mõisarahwas ja kaugemaltki mehi ja naisi seisis ümberringi, et näha, mis sünnib. Kas härra tõesti tahab nuhelda Jaani, seda püha, süütut meest? See oleks ju lausa ülekohus, kisendaks taewa poole! Peksta teda, kes sinu eest palub. Aga eks härra käes ole wõim. Ega ole kedagi, kes härrat ennast karistaks.

Warsti ilmuski Jaan ja astus sirgel sammul rehealuse poole. Ta nägu ilmutas wäärikust ja rahu. Härra aga, kes tuli kohe ta järel, punetas ikka weel ärewusest ja wihast. Milline kangekaelsus ja häbematus talupojas! Ta ei kardagi härra witsu! Mis saab küll siis, kui kõik orjad sellisteks muutuwad?

Kuid midagi nagu takistas karistuse käsku andmast. Mõne silmapilgu waatas ta Jaani ja rahwa poole, mõtles juba leppida mõne noomiwa sõnaga. Kuid siis tabas teda uuesti Jaani pilk.

„Noh, andma Jaanile... andma kümme paari! Jaan olema kangekaelne ja rääkima härra peale rumalad asjad!"

„Ei, ei! Jaan pole süüdi, ärge tehke pattu, härrad! Ärge tõmmake alla Jumala wiha!" Rein peagu karjus neid sõnu. „Kui peksate Jaani, siis andke ka mulle!"

„Wait olema, Rein! Teil kõigil olema juba kange kael! Jaan saama need witsad ja ei rääkima enam need jutud!"

Jaan waatas härra poole. Nüüd oli ta silmis paluw pilk. „Aulik härra! Ma tahaksin saada sama karistuse, mille said Jakap ja Kusta. Laske mullegi anda wiisteist paari."

Härra jahmus. See on ju kuulmatu lugu! Mis waim küll selle orjarahwa sisse on läinud! Nüüd alles nägi ta Jaanis meest, keda tuleb arwestada. See palwewend on tõsisem wastane, kui terwe trobikond sajatajaid!

„Andma talle kakskümmend! Andma kõwad witsad! Tegema pehmeks see kange kael!"

Juuresolijad waikisid nagu mingi pühaliku talituse eel. Nüüd tundsid Jaani wastu aukartust needki, kes teda seni olid pilganud. Kaelustada oleks tahetud teda. See on alles mees! Ei taha pääseda kergemalt kui Kusta ja Jakap. Küllap laseks ta end kõigi teistegi eest peksta!

Paljastades selja, heitis Jaan peksupingile. Wahimehe, karmi Mihkli käed wärisesid ega tahtnud kuidagi tõusta löögiks. Nagu nõuotsiwalt waatas ta härra ja Jaani ja rahwa peale. „Hakka aga peale, armas wend," ütles Jaan.

Juba esimeste löökide järel pöördus härra minekule. Segased tunded täitsid ta hinge. On ikka imelik mees see Jaan. On see pühadus wõi kangekaelsus, mis temas peitub? Kergesti temaga wist küll toime ei tule.

Jaan kannatas kõik waikides. Kuigi Mihkel härra lahkudes püüdis lüüa tasemini, oli selg warsti werine. Jaan aga waikis ja mõtles taewase kohtuniku sõnadele: „Sa pead mitmest wiletsusest läbi käima."

Pealtwaatajate meeste näod olid sünged, naised nuuksusid. Kõigi silme ette aga kerkis pilt Kristuse wae-

warikkast teekonnast: Süütu mees on wiidud Pilaatuse ette, tooreb sõdurid on ta ümber ja peksawad teda piitsadega...

VIII

Lugu wiimasest peksust mõjus masendawalt kõigile. Et Jakap ja Kustas karistada said, tundus loomulikuna. Oli pekstud paljusid hoopis wähematel põhjustel. Aga Jaani, seda jumalameest peksta lasta, — see oli küll hirmus asi! Ja kuidas ta kõik kannatas ja ise suuremat karistust palus! Küll on temas ikka imelik usk ja wägi!

Härragi olewat nii imeliku näoga minema tõtanud, pole wist kannatanud lõpuni waadata. Ehk hakkas temagi süda waewama? Raske küll uskuda, aga wõibolla siiski?

Täna püüdsid kõik juba aegsasti palwemajja jõuda. Taheti kuulda, mida Jaan ise wiimastest sündmustest räägib. Kas ta aga suudabki täna weel rääkida? Oli ju kogu aja haigusest põdur ja nüüd see peks!

Eriti huwitas rahwast põrgulugude jätk. Oli ju Jaan lubanud kõnelda paljude tuttawate saatusest sealpool. Kõik, kelle omaksed wiimasel ajal olid lahkunud, tulid põksuwa südamega.

Metstaga naised tulid suures salgas ja westlesid elawalt. Oli ju wiimaseilgi päewil olnud hulk pöördumisi ja mõnedki neist ühendatud imelikkude sündmustega.

Eriti raske hingewõitlus olnud wanal Metstaga Mihklil. Mitmel korral käinud eestpalwel. tunnistanud Jaanile kõik patud üles, nutnud ja palunud, kuid pole ikka rahu saanud. Jaan ütelnud siis, et mine ja palu andeks kõikidelt ja tee heaks, mis oled kunagi halba teinud.

Mihkel pannudki hobuse ette, ladunud koormale heinu ja wilja ja muudki kraami. Läinud kõigepealt Soome Märdi juurde ja pannud maha sületäie heinu.

Ta olla kord aastate eest weskile minnes Märdi kuhilast heinu wõtnud. Palunud nüüd pisarsilmil andeks. Märt naernud, et mis sa tühja pärast ennast waewad, kuid Mihkel ütelnud, et süda ei anna rahu, kuni pole andeks antud. Märt hakanud siis arutama, et ta ise on palju suuremaid patte teinud ja süda ometi ei waewa. Kuidas siis Mihklil waewab? Mihkel rääkinud, et patu tundmine ongi õige tee algus, et muidu ei saa keegi Issanda juurde. Märdile olla see asi nii südamesse läinud, et hakanud isegi palumas käima.

Edasi läinud Mihkel möldri juurde ja andnud talle külimitu rukkeid. Tunnistanud üles, et kord weskil käies olla ta salaja tagasi wõtnud wilja, mille enne möldrile matiks andnud. Möldergi teinud suured silmad ja kinnitanud, et ta annab muidugi kõik andeks.

Siis läinud Mihkel ühte kaugemasse talusse, kust oli noores põlwes warastanud kuke. Wõtnud wankrilt kartulikorwist ilusa noore kuke ja andnud asemele. Sealgi pole enne jätnud, kui kogu majarahwas kinnitanud, et annawad talle kõigest südamest andeks.

Läinud ka mõisa ja palunud härra jutule. Tunnistanud üles, et on warastanud põllult wilja ja heinu ja metsast palke. Andku härra witsu, tehku temaga mis tahab, kuid andku andeks. Härral olnud nii imelik nägu ees, küsinud, et kust sa tulid selle mõtte peale, et kohe kõik üles tunnistad ja andeks palud. Mihkel wastanud, et Jaan käskinud seda teha ja et ta süda ka enne rahu ei saa, kui kõik andeks on antud. Lubanud edaspidi ka kõik tagasi anda, kannatagu ainult härra weel mõni aeg. Härra ei olnudki peksta lasknud, öelnud, et annab andeks küll ja ärgu Mihkel enam warastagu. Omal olnud aga kogu aja niisugune imelik nägu ees ja raputanud pead.

Nõnda käinud Mihkel kõik kohad läbi ja tulnud alles kahe päewa pärast tagasi. Kuid süda pole weelgi rahu andnud. Tunnistanud küll naiselegi kõik üles, mida noores põlwes teinud ja et ta abielupõlweski wõõraid naisi oli himustanud. Rahu pole ikkagi tulnud.

Käinud siis paari naise pool, kellega noores põlves pattu teinud ja palunud neiltki andeks. Siis hakanud nagu kergem.

Ühel õhtul saanud kokku Soka Tõnuga, kellega oli enam kui kolmekümne aasta eest kõvasti kakelnud. Läinud juurde ja küsinud, et kas saad mulle seda andeks anda. Tõnul pole seda enam meeleski olnud, kuid ta lausunud kohkudes: „Kui see väike asi sind nii vaevab, mis peab siis minust vaesest saama?" Hakanud Mihklil kaela ümber kinni, mõlemad nutnud hulk aega ja hakanud paluma. Tõnu hakanud siis oma patte tunnistama ja saanud samal õhtul päästetud.

Nüüd Mihkel ei teegi muud, kui palub ja palub. Läheb kaevult vett tooma, ei tule enne tagasi, kui on oma palvekese ära lugenud. Põllul kündes laseb vahel kõikide nähes põlvili maha ja kiidab suure häälega Jumalat. Kui teised naeravad või pilkavad, siis ütleb, et tulge aga ka siia ja palume üheskoos. Täname Jeesukest tema kalli armu eest. Ise alati nii rõõmsa näoga ja lahke olekuga ja nagu noorem̃aks kohe läinud. Naine ja lapsed paluvad ka, aga mitte nii südamest kui tema.

„No kes siis nii lõpmata paluda jõuab", arvas Maie. „Kõik aeg tulub ära ja töögi jääb tegemata."

„Küll Issand õnnistab palujate tööd", kostis Soosenva Miili. „Kui ikka usk südames, siis nagu orjusekski jõudu rohkem. Aga eks see maailm ole meie ajal hukas küll. Jaan on kohe nagu prohvetiks ja päästjaks tulnud. Mis saaks küll muidu meie hingedest? Nooreb poisid ja tüdrukud ongi käest ära läinud. Aelevad ringi ja teevad hirmsat pattu. Näe, Orando Anne veel leeris käimata ja juba laps tulemas. Kes küll vanasti niisugust asja kuulis!"

„Nojah, eks patt ole patt, olgu siis leeris käinud või käimata. Mullu oli Kolga Kaiel ka poeg, tüdruk oli jõudnud enne küll leeris ära käia..."

Maie hakkas äkki naerma. „Mis siin naerda on", tõreles Miili.

„Tuli äkki niisugune imelik mõte selle leeri kohta. Näe, Kaie oli ju niisama vana kui Ann. Kuid sai leeris ära käia ja asi polnudki enam nii hull. Anne aga leeris käimata. Justkui leer annaks õiguse pattu teha. Peaks olema ikka nii, et enne leeriõppust inimene nagu ei tea veel hästi kõiki asju ja siis võib talle kergemini andeks anda. Leeris aga õpetakse kõik selgeks ja loetakse kõvad sõnad ette. Ja kui siis inimesed veel raisku lähevad, eks siis peaks nende patt olema veel suurem kui enne leeri".

„Ah, sa oled nii imelik oma seletamisega. Egas leeriõppus ole patu jaoks. Aga kord on ikka nii, et alles peale leeri võib hakata mehelеminekule mõtlema. Enne ei tohiks vaadatagi poiste poole. Aga kas tüdrukud sellest hoolivad! Ja poisid ka nagu kiskjad kohe murdmas. Ei, kui seda Jaani poleks, küll siis läheks asi püstihulluks. Nüüd on aga juba mõnedki mõistlikuks läinud ja usuteele astunud."

„Nojah, mõned lähevad nii mõistlikuks, et ei taha enam pulmadest teadagi. Näe, Ott on oma usus ikka kõva kui kivi ja on teisigi noormehi, kes on lubanud vallaliseks jääda. Õige ei ole see asi kumbagi pidi."

„Eks ta ole nii, nagu kellegi süda käsib. Parem aga juba karske vallaline põlv, kui patune aelemine ja liderlik abielu. Aga läheme nüüd rutem, muidu ei saa jälle sisse."

Miili kartus oli õigustatud. Palvemaja ümber oli nii suur rahvamurd, et polnud lootustki trügida kuuldepiirkonda. Otsustati jällegi palvust pidada kahes, või koguni kolmes osas. Väljasseisjad jäid kannatlikult ootama.

Jaani olek äratas kaastunnet. Vaevu oli ta end üles ajanud, näol oli vaevatud ilme. Kuid silmade

tuli oli endine, näis koguni, et pilk oli muutunud veel teravamaks, kõne veel hingestatumaks.

Ta rääkis Issanda kohtust ja paigast, kus on ulumine ja hammaste kiristamine. Oma peksust ei lausunud ta sõnagi. Küll aga helises kuulajate kõrvus sõna: „Sa pead mitmest viletsusest läbi käima ja mustad kaarnad peavad liha ära sööma su luuliikmete pealt." Mida tähendavad küll need mustad kaarnad?

Jaan kõneles tasasel häälel, kuid vaikus oli nii suur, et oleks võinud kuulda ta sosinatki. Sest ta jõudis oma looga varsti sinna, kus oli näinud maapealseid tuttavaid.

„Nüüd pean ma aga rääkima sellest, mis mõnelegi haiget teeb. Aga Issand tahab, et kuulutaksin teile kõik, ja tuletab veel kord meelde, et on hirmus langeda elava Jumala kätte. Pangu hukkaläinud hingede hirmus saatus teid mõtlema ja nõudma oma õnnistust taga kartuse ja värisemisega."

„Sest kui ma sealt lammaste juurest ära läksin, siis ütles mu saatja: „Tule nüüd ja vaata, mis on saanud nendest, kelle keskel sina oled elanud ja kes ka su lugemistel on käinud. Sest üpris vähe on maailmas neid, kes õndsaks saavad."

„Siis kohkusin ma väga ja hakkasin värisema ja ei julgenud minna vaatama. Ma küsisin, et kas suurest Rõuge kihelkonnast siis kedagi pole taeva läinud ja kuhu nad kõik on jäänud. Ja mu saatja vastas: „Tervest Rõuge kihelkonnast on kõikide ajastaegade jooksul taeva pääsenud ainult seitse hinge. Neist on kaks seal vastses Jeruusalemmas, mida sa kaugelt nägid, ja viis nende laste hulgas, kes rõõmsalt laulsid. Peale nende seitsme on isepaigas veel väikeste ristitud laste hinged, kelle ristijad ja vaderid ei olnud mitte purjus püha talituse ajal. Keda aga ristisid purjus koolmeistrid ja vöörmündrid ja hoidsid kätel purjus ja uskmata vade-

rid, need lapsed ei saanud taewasse, sest Püha Waim ei saanud olla nende ristimise juures."

„Suur osa Rõuge rahwast on juba walupaika pandud, weel suurem osa aga on nende mustade kiwide hulgas ja nad ootawad hirmsa ahastusega wiimset kohut."

„Siis tehti üks tuline raudwäraw lahti ja ma waatasin sinna sisse. Mis ma seal nägin, lõikas nagu nuga mu südamest läbi. Seal oli arwutu hulk mehi ja naisi, kelle suust walati sisse tulist tõrwa ja nende kõhud olid paisunud suureks, nagu wiina-aamid. Seal oli Hansi Peep ja Kiba Märt, oli Sarwe Hansu Mikk, see suur joodik ühes oma naise Maiega, kellele ka alati wiinahimu peale käis. Seal oli Sewele Andre, kes alles möödaläinud kuul suri, ja Rõuge kellamees Peeter, keda matuselised alati purju jootsid. Seal oli Kergutsi Tõnu, Kolga Mihkel ja Liguri Hansu Mihkel; seal oli Orando Hansu Jüri, kes alati kirikust kõrtsi läks, ja Halska Jüri noor poeg Juhan, kes alati jõi ja kakles. Ühes nurgas oli tuttaw mees, keda ma kohe ära ei tundnud. Saatja ütles, et see on wana Haanja wöörmünder, Plakti Hansu Toomas, kes seal waewles terwe oma küla meeste ja naistega."

„Oh, mu armsad, kui ma seda hirmust pilti nägin, siis tahtsin ma silmad kinni panna ja mitte enam waadata. Oh mõtelge selle peale, kui hirmus wiinahimu meie waese rahwa südant täidab ja kui palju noori ja wanu selle läbi hukka läheb. Kui paljud meie seast on näljas ühes perega, aga siiski alati wiina joowad ja wargil käiwad. Saatja ütles siis, et kõige rohkem waewatakse neid, kes on joonud jutluse ajal ning kes on purjus olnud ristimise ajal ja matustel."

Kuulajad olid masendatud. Mitmed naised oigasid ja kaebasid waljult. Nad olid lootnud, et ehk nende meest wõi poega siiski ei ole piinatawate hulgas. Nüüd aga näis kõik lootus kadunud olewat.

„Pöörake, mu armsad, Issanda teele ja jätke maha kõik patused himud. Joodikute sees on kurat ja ta piinab neid igawesti. Mis hirmus asi, et paljud süütud lapsedki ei pääse taewa walgusesse seepärast, et neid on kõlwatumad ristinud. Eks ilmutatud juba õndsale Tallima Paabule, et purjus ristijad ja purjus waderid saadawd lapsed hukatusse, ja ei aita seegi, et õpetaja pärast õnnistab ja kinnitab. Näete nüüd, et põrgu jaoks olete matnud neid joodikuid ja matustel ka ise purjutanud ja trallitanud. Pöörake ümber, enne kui on hilja!

„Siis wiis saatja mind natuke maad edasi ja ma nägin kadunud opmanni ja kubjast, Tõnu Reinu, keda hirmsasti pekseti ja waewati. Seal oli ka wana kõrtsmik Peep, kes oli wiina eest ära riisunud paljude talupoegade wilja ja raha ja nende lapsed nälga jätnud. Teda kõrwetati kuumaksaetud wase- ja hõbetükkide peal ja ta sisse walati wäävlit ja tõrwa. Ka oli seal mölder Mikk, kes ülekohtust matti wõttis ja nüüd hirmsat walu tundis oma rahahunniku otsas.

„Siis nägin ma Liguri Toomast, kes alati hirmsasti wandus ja nurises Jumala ilma üle wihma pärast ja põua pärast. Tema peale sadas kogu aja keewa wett ja tulist rahet, kuid tal oli nii suur janu, et kogu aja hirmsasti waewles ja juua palus.

„Nägin siis weel Krabi Mihkle Märti, kes oli hobuseid warastanud. Ta oli seal seotud nelja hobuse külge kätest ja jalust ja need wedasid igaüks isekanti ja wenitasid ta luuliikmeid ja ta karjus hirmsasti. Siis nägin weel kõlwatut Miilit, kelle juures pahatihti käisid poisid ja abielumehedki, ja peale tema weel teisigi liiderlikke naisi. Nende suust ja silmast ja kõhust käisid nüüd ussid sisse ja wälja ja nad wintsklesid ja oigasid hirmsasti.

„Oh, mu armsad, mul on walus ja raske kõike seda ära rääkida, mis ma seal nägin. Seal oli palju neid,

kelle nägu ja olemine oli nii ära moonutatud, et ma neid ära ei tundnud. Seal oli keelepeksjaid ja walelikke, seal oli naisi, kes oma suguwilja häwitasid, seal oli abielurikkujaid ja pühapäewa teotajaid. Seal oli noori tüdrukuid ja poisse, keda keerutati tulisel raudkiigel ja sunniti tantsima tuleleekide keskel.

„Ma tundsin siiski ära weel mõnegi näo. Tundsin wana Kaie, kes oma keelepeksuga palju pahandust tegi. Seal wenitati ta keelt tuliste tangidega ja torgiti sinna sisse raudnaelu. Nägin ka noort Lüütsepa Kreeta, kes oma mehega alati riidles ja wahel poistega metsas käis. Seda õnnetut hoiti kuumas katlas ja ta pale oli hirmus näha.

„Aga ma nägin teisigi weel. Seal oli ka üks wana Rõuge õpetaja, keda meie põlw enam ei mäleta. Oli olnud kange wihaga mees, peksnud rahwast ja sajatanud hirmsasti. Tema osa oli ka wäga hale näha ja ta ahastas hirmsasti.

„Jah, mu armsad, ega Jumal tee wahet ameti ja seisuse wahel. Ja ei aita seegi, kui inimene püüab wälispidiselt elada waga elu. Teate ju küll, et Metstaga wana Rein käis alati lugemisel ja palwusel ja ometi oli temagi seal põrgu paigas. Jumal näeb südamesse ja mõistab kohut. Oh kui hirmus, hirmus on elawa Jumala kätte langeda ja olla seal, kus on ulumine ja hammaste kiristamine!"

Jaani kõneldes oli kadunud ta nõrkus ja waewatud olek. Ta kõne muutus elawaks kui tuleleek, ta silmad puistasid sädemeid. Kõhnana, leegitsewana seisis ta seal kui wiimsepäewa prohwet. Wiiwuks peatus ta, et waikiksid koosolijate nutt ja waljud kaebed. Õnnetute omaksed tundsid sellist walu, nagu oleks neid endid seal waewatud ja põletatud. Sest paljud neist, keda nimetas Jaan, olid ju teiste arwates elanud küllalt mõistlikult, õpetajahärra ja köster olid neid taewariigi pärijateks kuulutanud. Ja nüüd oli kõik lootus kadunud!

Kuid mitte ainult lahkunute pärast ei nutetud. Tunti kohutawat hirmu ka enese pärast, oma hingeõnnistuse pärast. Sest kes wääris siis paremat osa? Jial enne ei olnud palwemajas nii haledalt kaewatud, nii hardalt nutetud ja palwetatud.

Jaan ei lõpetanud weelgi. Tõmmates weidi hinge ning waadates kaastundlikult nutwaid naisi ja õhkawaid mehi, läks ta edasi.

„Ja siis näitas saatja mulle weel üht paika. See oleks nagu olnud rehealuse moodi ja seal sees oli lausa tuli. Seal oli pinkide peal palju mehi ihualasti ja neid peksti hirmsal kombel tuliste oradega ja piitsadega. Ja mu saatja näitas mulle üht nende õnnetute seast ja ütles: „Kae, näe, kas tunned, kes see on?" Siis ma nägin ja kohkusin hirmsasti, sest see oli meie wana pärishärra, keda nii haledal kombel peksti. Eks olnud ta elus palju pattu teinud, noorikuid mõisa wiinud ja rahwast ilma süüta peksta lasknud. Ei aidanud seegi, et ta wanemas põlwes natuke paremaks muutus. Issand nägi, et ta süda jäi ikka ülekohtuseks ja kalgiks. Näete, et Issand ei waata kellegi seisuse peale ja ükski ei pääse tema wiha käest."

Sel wiimasel lool näis olewat imeliselt rahustaw mõju. Nutt ja kaebed waikisid äkki ja rahwas waatas suuril silmil kõneleja otsa. Ja Jaan märkas kohkudes, et tagapool meeste suud wenisid laiale naerule. Korraga näis kõik hirm ja ahastus kadunud olewat. Waid mõned wagamad õed ja wennad ohkasid weel, teisi näis aga wallutawat patune lustlikkus. Mis paha waim on küll jälle tulnud palwust segama? Jaan muutus kohmetuks ja waikis äkki.

Enamiku kuulajate süda aga naeris sees. Sosinal anti teateid edasi ka wäljasseisjaile, kust kostis warsti jutukõminat ja kahjurõõmsat naeru. „Härra põrgus! No kas pole lugu! Eks kulu talle ka ära! Ja kohe peksu all, tuliste oradega ja piitsadega! Nojah, eks üks põrgu-

sell hüüab, et „saama need kümme paari!“ Ja laobki ära. Ja teine: „Saama need kakskümmend!“ Ja nii edasi igaweseſt ajaſt igaweſti! Oi, oi, no küll on ikka lugu! Jajah, eks kulu ära. Eks ole see kõik meie waewamise ja peksmise pärast!

No las poeg saab teada, mis ta isaga tehakse! Kas julgeb siis weel meie selga lõhestada! Oi seda Jaani küll, mis lugusid ta kõik räägib! Ja üks wana õpetaja samuti põrgus! Ehk oli koguni wana Bornwasser, Jaan ainult ei tahtnud öelda. Nojah, eks ta hirmutanud rahwast küllalt selle põrguga, nüüd proowib ise ka ära!

Kuid mis sel Jaanil arus oli, et julges seda lugu rääkima hakata? Kas ta siis sugugi härrat ei karda? Kui härra talle neljapäewal täitsa ilmsüütult karistuse määras, mis sünnib siis nüüd? Ütles ju selge sõnaga, et härra on põrgus, et ta noorikuid narris, ahne ja ülekohtune oli oma elus. Ei tea, mis waesest Jaanist nüüd küll saab?

Jaan taipas warsti, mis oli põhjustanud rahwa äkilise meelemuutuse. Ta oli küll kaua kõhelnud, enne kui otsustas rääkida tuttawatest põrgus. Päewade wiisi tuletas meelde nägusid, et olla kindel eksimatuses. Wiimaks aga arwas, et kui talle seda kõike näidati, siis peab ta sellest rääkima. Ehk aitab see kaasa mõnegi hinge päästmiseks. Ja kui ta kõneleb teistest, siis ei tohi wanahärratki wahele jätta. Tal ei tulnud mõttessegi karta elawa härra wiha. Tarbe korral läheb mõisa ja kinnitab sedasama ka härra kuuldes. Kuid ta polnud arwestanud, et teade härra saatusest sellist meeleolu tekitab. Wihapuna ilmus ta kahwatule palgele, kui ta end kogus ja waljul häälel kõnelema hakkas:

„Oh teid rumalaid ja tigedaid inimesi! Kas niisugust wilja peab kandma minu kuulutus? Selle asemel, et tunda kahju õnnetust hingest, tunnete teie alatut kahjurõõmu! Kuis peaks Issand nüüd teie wastu armulik olema? Kas arwate, et teie omastel seepärast

wähem walu on, kui härra ka põrgus waewlema peab? Kas arwate, et Issand niisuguseid kurje südameid weel päästa tahab? Oh teid sõgedaid küll! Issand tahab teid kõigi nende ilmutuste läbi meeleparandusele kutsuda, tahab, et wärisekssite oma hinge pärast ja otsiksite päästmist. Nüüd aga näen, et teie olete walmis oma hinge igaweseks kuradile müüma, kui aga härra ka põrgu läheks. Oh, halastaja Issand, ole meile armuline, halasta ka minu, oma waese sulase peale, sest ma ei ole suutnud neid paremini õpetada!"

Rahwas waikis. Jaani sõnad tõid neid tagasi kahjurõõmu magusast maailmast. Jah, ega meie omastel sellepärast kergem ole ja wanahärra põrgusolek ei tee meie maist põlwe ka kergemaks. Kui aga noorhärra oma isa saatusest siiski wapustatud saab? Ehk mõjub see lugu rohkem kui palwe?

Jaan jätkas kõnet ja kui mõne südame sopis weel leiduski salajast rõõmu, siis ei ilmutanud seda ükski pale. Warsti sattusid kõik uuesti kõneleja meelewalla alla ja näis, et lühikene wahejuhtumine kaob mõttest ja meelest.

Palwuse lõppedes tuli hulk naisi Jaani juurde küsima, kas ta seal põrgus ikka õieti nägi ja kas ei ole enam mingit lootust kadunute päästmiseks. Ja kuidas see tuleb, et ühed on juba walupaigas, teised alles ootawad kohut?

Jaan pöördus kõigi küsijate poole: „Armsad sõsarad ja welled! Ma teadsin, et need lood teile haiget teewad, kuid kuna Issand mind käskis rääkida, siis ei saanud ma ka kauem waikida. Ja eks teie eneste õnnistuseks olegi seda tarwis teada. Ma mõtlesin selle üle kaua aega järele ja tuletasin nägusid meelde ja usun, et kõik nõnda oli, nagu rääkisin. Ei ole, mu armsad, midagi parata, nemad said oma palga kätte. Minagi pean ainult lõpmata Issanda halastust tänama, et ma nende hulgas ei ole."

Suures mures oli noore Halska Juhani ema. „Kas siis tõesti enam mingit lootust ei ole?"

„Ei, armas Katre. Juhan põlgas ära oma õnnistuse. Küll on see kurb ja hirmus asi, aga pääsemist enam ei ole."

„See on nii kole, et käib kui mõõk mu südamest läbi. Ega siis mu palwed ka enam aita. Ja kui ma ise peaksin taewa saama, ega ma siis ikka ei saa rõõmus olla, kuna tean, et Juhan on igaweses walus."

„Ära nüüd küll nõnda mõtle. Taewas ei ole enam ahastust ega pisaraid, Issand wõtab seal ka selle walu ära. Tema juurde lähewad kõik hõiskamisega."

„Aga, armas Jaan," küsis Peetre Jakap, „ehk need, kes seal mustade kiwide hulgas on, wõiwad weel kuidagi abi saada? Nende kohta ju otsus weel tegemata. Kui omaksed lõpmata paluksid ja ka õpetaja kantslist päriks, — ehk aitab siis ometi?"

„Raske on nendelegi lootust anda. Ega teised ikka enam nende pattusid andeks paluda saa. Ja mu saatja ütles, et ka nende osa on igawene hukatus. Aga siiski, eks see ole imelik küll, et muist on juba walude sees, teised aga peawad weel ootama. Kuid eks see ole Issanda oma asi, kuidas ta seda korraldab. Näete, ka päästetute hinged ei saa kohe kõik wastsesse Jeruusalemma, waid suurem osa on nende laste hulgas, kes rõõmsasti laulsid ja nende teiste ootajate hulgas. Aga nemad ootawad rõõmuga, hõisates ja lauldes."

Pikkamisi lahkuti, uued inimesed täitsid ruumi ja teised wennad hakkasid lugema. Jaan jäi lõpuks nii nõrgaks, et pidi puhkama minema. Arwas, et saab ehk lugeda alles järgmisel laupäewal.

Kojutõttajaid täitsid mitmesugused mõtted. „Ehk saab siiski weel abi, ehk saab siiski abi," arwasid mõned ja mõtlesid oigawatele kiwidele. Ei olnud ju Jaan mõnegi palwelise lahkunud omakseid põrgus näinud. Küllap nad olid kiwide hulgas.

Paljud meestest aga, olles eemal palwemaja pühalikkusest, waatasid üksteisele ja muhelesid. Oli ikka

magus tunne teada, et wanahärra on ka põrgus. Manitsegu Jaan pealegi, aga mis sa teed, kui seda nii hea kuulda oli.

Parunid põrgus!

IX

Härra oli läinud siniseks wihast, kui kuulis, mida Jaan tema isast oli rääkinud. Lubas palwemaja kinni panna ja Jaanile niisuguse õpetuse anda, et mäletab eluõhtuni. Wõi tema õnnist isa niimoodi teotada! Kui weel kuulis, et kõmu sellest lewis tuulekiirusel üle terwe kihelkonna ja et rahwas irwitas ja parastas, siis olewat trampinud jalgadega ja tahtnud kohe ise Jaani poole minna, et teda oma käega läbi peksta. Jaan pole ju mõisa saanud tulla, sest olnud mitu päewa palawikus haige.

Wiimaks oli siiski rahunenud ja käskinud Jaani neljapäewaks mõisa tuua, olgu ta kas wõi suremas.

Õuele oli kogunenud terwe rahwamurd. Opman käskis küll laiali minna, kuid sellest ei hoolitud. „Egas meie midagi nõudma tulnud, tahame ainult kuulda, mis Jaaniga tehakse."

Jaan oli juba kosunud ja tulnud mõisa oma jalul. Härra oli küll wihane olnud, kuid pole siiski kohe peksta lasknud, waid kutsunud kambrisse. See oli juba tüki aja eest ja ikka weel pidi rahwas ootama.

Jaan seisis ukse juures ja toetus wastu seina. Ta oli weel wäga nõrk. Härra käis tuba mööda edasi-tagasi ja otsis sõnu, millega wõita seda kangekaelset südant. Peksta laseb ta teda niikuinii, seda nõuab juba härraste au. Kuid oli tarwis sundida tunnistama Jaani, et ta eksinud on ja wõtta lubadus, et ta rahwale seda ka seletab ning tõotab, et ta iial enam selliseid asju ei räägi.

„Sina arwama ikka, et nägema oigus seal porgus?"

„Jah, armuline härra, kinnitasin seda kogu aja. Wanahärrat pekseti seal tõesti. Ja wanahärra oli seda põrgut' ka teeninud. Ta tegi palju ülekohut..."

„Jätma, jätma, sa rumal Jaan. Sina moistma, et sina ei käima taewas ja ei käima porgus, sina nägema uni ja ajama nüüd see segamine jutt. Sina ehk soowima, et wanahärra olema porgus ja waletama rahhwale?"

„Hoidku mind Issand selle soowi eest! Minul oli kahju wanahärrast, nagu oli kahju kõikidest hingedest, kes seal waewlesid. Ja ma palun ka teie eest, aulik härra, ja loodan, et tulete kord Jeesuse juurde ja hakkate rahwale õigust tegema."

„Jätma nüüd, Jaan, opetajahärra paluma ise minu eest. Wotma juba see moistus pähe! Seletama rahhwale, et sina eksima. Siis mina ei laskma need witsad andma. Moistma sina mind, Jaan?"

„Ei, aulik härra, ma ei saa ega wõi rahwale waletada. Härrale on Issand andnud meelewalla mind peksta. Mina aga pean kuulutama rahwa hingeõndsuse pärast. See on tõsi, ma kinnitan Issanda ees, et see on tõsi, mis ma räägin."

„Nohh, siis saama sina täna weel need witsad. Aga ma ütlema sulle, sina ei tohhtima enam rääkima, et see härr ei teeb oigus ja et wanahärr on porgus. Sina ei tohhtima enam lugeda. Kas moistab?"

„Mõistan küll, aulik härra, kuid lugemist ma ei saa jätta. Härra on isand minu üle ja ma pean teda kuulma siis, kui see Issanda tahtmise wastu ei ole. Siin aga tean, et Jumala sõna tuleb enam kuulda kui inimeste sõna. Seda käsib kirjatunnistus. Härra on ikka ainult inimene ja nõuab mult seda, mida ma ei tohi teha."

„Ahh, küll olema sinule kange kael! Mina woima sind müüa kaugele moisa. Mina woima sind alati peksma. Sina olema minu ori! Kas kuulma!"

„Jah, härra, minu ihu on teie käes. Kuid minu hinge üle teil võimust ei ole. Minu hing teenib ja kiidab Issandat. Teie võite mind peksta, ma ei karda seda. Kuid niikaua, kui mul hing sees on, tahan ma kuulutada seda, mida Issand mulle on ilmutanud."

Härra tundis, et oleks asjata pikemalt seletada. Jaani vaim on uskumatult sitke. Kuid see vaim asub ometi kehas, orja kehas ja selle kaudu peab seda murdma! Näib, kui kauaks see vaim kindlaks jääb, kui ihu ikka jälle vaevatud saab. Jaani viimastes sõnades peitus ju otsekui väljakutse härrale. Peksa mind kasvõi terve eluaja, ma tahan ikka kuulutada!

„Nüüd loppema see jutt. Pidama meeles, sina ei tohhtima enam lugema! Kui lugema, saama alati need vitsad! Saama vitsad niikaua kui lugema! Ja nüüd minema omad vitsad perra!"

Kahvatuna, väsinuna, kuid siiski rahulikul, jah, rõõmsalgi palgel astus Jaan rehe alla. Rahvamurd kogunes ta ümber, kaastundlikult küsiti, mida härra otsustas teha. „Eks minuga sünni nii, nagu taevane kohtunik ütles," kostis Jaan.

Härra palgeile ilmus vihapuna, kui nägi, et Jaanisse suhtuti nii osavõtlikult. Ja ta tundis vaistlikult, et kuigi tal on õigus Jaani peksta, kaotajana lahkub ometi tema, härra. Palju parema meelega oleks ta nüüd ütelnud, et Jaan tunnistab oma eksitust, või vähemalt kahtleb oma nägemuste tõelikkuses ja palub andeks. Ja armuline härra ei lasekski teda peksta. Nüüd jääb Jaan aga ometi oma tunnistuse juurde ja kinnitab, et vanahärra on põrgus ja ka noorhärra läheb sinna, kui ta ei hakka rahvale õigust tegema. Mis saab siis, kui rahvas nende lugude järel muutub ikka tõrksamaks ja kangekaelsemaks oma õiguse nõudmises?

„Mis teie vahhtima siin! Kas teie uskuma, et Jaan oigus rääkima? Jaan ei käima taevas, ei käima porgus, Jaan nägema need... need... visioonid! Jaan

teotama minu onnis isa! Jaan teotama ka oma härra! Jaan waletama teile!"

„Ei, härra," kostis Jaani rahulik hääl, „mina kinnitasin teile ja kinnitan ka neile siin, et räägin õigust, räägin seda, mis Issand ise mulle ilmutas. Teie wõite mind surnuks peksta, kuid waletama teie mind ei sunni. Mõtelge aga, härra, Issanda kohtu peale. See käib kord ka teist üle!"

„Teie kuulma, kui kange olema see Jaan! Nonda härraga rääkima. Jaan saama lahhti koolmeistrist, teie ei tohhtima enam wiima oma lapsed tema juures! Tema saama need witsad nüüd, saama need witsad alati, kui weel lugemine pidama."

Härra wiha oli suur, waewu säilitas ta wäärikat tooni. Ta oleks tahtnud oma kätega haarata, raputada ja peksta seda kangekaelset meest! Kuid Jaani olekus oli niipalju rahulikkust ja wäärikust, et härragi pidi end taltsutama. Pidi tunnistama endale, et ta koguni kartis Jaani, kartis ta põletawat pilku.

Ümberringi walitses surmawaikus. Mõned wennad olid tulnud, et Jaani eest kosta. Kuid nähes Jaani peaaegu ärapeletatud palet, kuuldes ta kõne tõsidust ja wäärikust, mõistsid nad, et nende sõnad osutuwad tarbetuiks. Jaan ei waja eestkostmist. Jaan on tugewam kõigist siin, on tugewam härrastki!

Ometi oli juuresolijate ilmes midagi, mis takistas härrat määramast karmimat karistust. Ei olnud ju nädala eest saadud haawad weel paranenud, ta keha oli kurnatud, jume kahwatu. Liig suure karistusega tekitaks ta suuremat kaastunnet ja palju werd. Teotamise eest tuli karistada, seda nõudis au. Kuid nähku inimesed, et härra on siiski armuline, ei kasuta kurjasti oma seisukohta.

„Andma nüüd need kümme paari! Kui weel lugema, siis saama rohhkem!"

Inimesed hingasid kergendatult. See polegi nii hirmus! Aga kahju küll, et Jaan enam lugeda ei tohi! Kuid ega Jaan wist hooli härra ähwardusest. Loeks ka siis, kui raudu pandaks, loeks ka siis, kui surnuks peksetaks. On küll wägew waim ta sees, eks see ole Jumala wägi! Waatas härralegi nõnda otsa, et härra kohe kartma lõi. Kas on keegi iialgi julgenud härrale sääraseid sõnu ütelda? Otsekohe härrale, kõige rahwa kuuldes! Ja ainult kümme paari! Küllap härra tõesti kartis!

Jaan ei tundnud härra armulikkusest mingit rõõmu. Ta ootas rängemat nuhtlust. Ta oleks olnud walmis ka surema hoopide all. Kui armas Jeesus niipalju kannatas meie pärast, kas on siis weel suuremat rõõmu, kui et meie ka saame kannatada Tema pärast? Ta wõttis löögid waikides wastu ja ta südames helises Kristuse kannatuselaul: Oh Jeesus, Sinu walu...

X

Oli möödunud talw ja saabunud uus kewad. Juba haljendasid künkad, siristasid rändlinnud ja kõiwupungad ajasid wälja noori, õrnu lehekesi. Tundus, otsekui oleks ühes päikesega ka armas Jumal lahkelt naeratades waadanud alla oma looduse peale ja öelnud: „See on hea, wäga hea!"

Orjarahwas ei saanud seda öelda. Nad nägid suuri mõisapõlde, mis ootasid tööd, higi ja waewa, waatasid oma põlluribakesi, mis waid wiletsat saaki andsid, ja ütlesid: „See on halb, wäga halb!"

Just keset kõike seda ilu ja ärkamist looduses tundsid nad kõige terawamat pistet rinnus. Mitte ainult seepärast, et nüüd algas kibe tööaeg, mis ei lase hinge tõmmata enne hilissügise saabumist. Nad töötaksid rõõmuga siis, kui need ilusad põllud laseksid n e i l maitseda

nende töö wilja. Nüüd aga rõhus neid wäline ilu, rõõmus päike tõstis eriti esile masendawa pildi nende kurwast elust. Kas tuleb kord aeg, mil orjarahwa süda wõib rõõmsalt naeratada päikesele, tunda, et Jumala looduse ilu wõib peegelduda ka tema hinges? Kas tuleb aeg, mil rahwas wõib hõisata kaasa Looja sõnadele: „See on hea, wäga hea!?"

Umbes nõnda mõtles Jakap mõisateed sammudes. Raske ja wilets oli olnud möödunudki tali. Juba küünlakuus oli tulnud kõigest puudus kätte ja millal saabub weel uus lõikus! Rahwal ei paistnud olewat enam mingit elurõõmu, tülpinud ja tüdinenud olid nad kõigest. Mõned mehed lõid käega, raiskasid Andruse juures wiimse waranatukese. Saab, mis saab! Ega niikaugele ikka ei jõua, et jalad alla saaks. Naised, lapsed, — wirisegu ja kärwaku nad, kui Issand nende eest hoolt ei kanna! Too Issand, kes pidawat olema õiglane ja armastama kõiki!

Jakapil seisid elawalt meeles Peetri Märdi hirmsad sajatused. Mees oli meeletult jooma hakanud, ähwardanud kord isegi mõisa minna härrat tapma. Olla siis kõrtsi juures kinni wõetud, märatsewana ja poolhulluna mõisa keldrisse pandud. Seal oligi ta surnud. Härra seletanud, et see tulnud suurest joomisest, kuid rahwa seas käis ringi mitmesuguseid jutte. Kehal küll mingeid jälgi pole olnud. Wõta kinni, mis seal sündis.

Paljud, wäga paljud leiawad siiski troosti ja jõudu Jaani ja teiste wendade juures. Mitukümmend hinge oli wiimati wastu wõetud ja ikka uusi ärganuid tuleb juurde. Jaanil on otsekui imejõud südames ja kui kellelegi otsa waatab, siis nagu sunnib kohe põlwili langema ja patte tunnistama. Ja eriti nüüd, mil iga lugemise järel mõisast peksa saab, on see wägi weel suuremaks läinud.

Jaan oli pidanud sõna ja lugenud edasi. Härra oli ka pidanud sõna ja lasknud teda alati peksta. Kord

kümme, kord wiisteist, wahel ka kakskümmend paari. Algul on härra ikka käsu saatnud, et tulgu „omad witsad perra", siis oli aga Jaan öelnud, et tuleb ka ilma käsuta igal neljapäewal. Nõnda siis jäigi. Ja kui Jaan wahel ei ilmunud, siis teadis härra, et ta oli nii haige olnud, et pole lugeda suutnud.

„Imelik on see asi," arutles Jakap. „Kui härra tast tahab lahti saada, eks wahetagu siis wälja mõne teise mõisa orjapere wastu, wõi müügu lihtsalt maha. On ju paljudega nõnda tehtud. Ehk pangu kongi, wõi lasku peksta nii rängalt, et kohe sureks. Nüüd aga paistab, nagu tahaks härra proowida, kumb neist kangem on, kas Jaan oma lugemisega, wõi härra oma witsadega."

Jakapi mõte oli õige. Härra oli tõesti wahepeal mõelnud, et saadab Jaani kaugemale ära, ehk annab ta kohtusse, kui kangekaelse rahwa ässitaja ja rahutuste tekitaja. Leiduks ju sada teed, tarwitseks waid korraldus teha ja olekski lahti sellest tõrksast mehest. Kuid ometi ei teinud ta seda. Sel teel oleks ta end ju wõidetuks tunnistanud. Jaan oli ju olnud see, kes andis härrale wäljakutse. „Wõid peksta, ma ei karda, ma loen ikka!" Härra hellitas ikka weel lootust, et see kangekaelne walewaim Jaanist wälja läheb, et ta kord alandlikuna härra ette astub, ilma selle uhke ja etteheitwa pilguta silmis.

Oli isegi silmapilke, kus härra temast nagu kahju tundis. Mis siis oleks, kui jätaks selle peksu ja laseks teda lugeda rahuga? Laseks tal jälle lastelegi lugemist õpetada? Kuid eks siis oleks neetud orjarahwas see, kes naeraks. Ütleks, et näe, Taewa-Jaan oli ikkagi kangem, et härragi jättis maha õpetajahärra Issanda ja hoiab Jaani Jumala poole. Ei, seda ei tohi! Ta püüab isegi pikendada seda mängu, seda omapärast wõitlust, tahab hoolitseda, et Jaan kauem wastu peaks. On ta ju wäga põduraks jäänud. Ta laseb talle anda kümme, isegi ainult wiis paari, kui näeb, et Jaani wälimus liig

jõuetu ja armetu on, laseb anda wiisteist ja kakskümmend paar, kui paistab, et mees neid kanda suudab. Aga ta tahab, et Jaan wäsiks hingeliselt, et alistuks ta uhke waim!

Nii arutles härra ja kujutles, et ta peab koguni ausat wõitlust. Et Jaanil on löökide wastuwõtmine sama kerge kui temal nende määramine. Kuid polnud ka ime, et ta nõnda mõelda wõis. Jaan oli alati õnneliku näoga mõisa tulnud, oli oma hoobid wastu wõtnud kui Issanda kingituse. Ei juhtunud kordagi, et ta oleks oianud. Tihtilugu olla ta laulusõnu lugenud ja hüüdnud: „Ma tänan Sind, Issand, et tohin Sinu pärast risti all olla, oh Issand, nüüd tean, et Sa mind armastad ja et ma Sinu juurde jõuan!"

Seda oli rääkinud Mihkle, kes tuli pisarsilmil härra juurde ja palus määrata tema mõne teise ameti peale. Ta ei saawat enam öösiti magada, käed wärisewat, kui peab Jaani peksma, ja süda on täis põrguhirmu. Kord olla ta isegi põlwili maha heitnud Jaani ette ja andeks palunud, et teda peksma peab.

Härra oligi siis Mihkle saatnud sepale abiliseks ja raua tagumine olnud mehele palju enam meelt mööda. Käiwat nüüd ise ühtepuhku Jaani lugemisel ja warsti saawat ka wennaks.

„Peab selles Jaanis siis ikka midagi olema! Ja ehk olengi just mina see, kes aitab teha temast jumalameest!"

Härra pidi endale tunnistama, et ta on kaunis tugewasti Jaani mõju all. Muidugi mitte nende segaste põrgujuttude pärast. Aga mehe silmis on midagi, mis mõjub. Need rumalad talupojad ei teagi, et just Jaani pärast on ta jätnud katki karjamõisa asutamise asja. Jäägu pealegi weel meestele kätte need põllud. Eks edaspidi waata. Et tänawu talurahwal wäga raske on, see on mulluse ikalduse süü. Tõi ju mõisa wiinawabrikki palju wähem sisse. Aga mõnegi weo jättis ta wähe-

maks ja mõnelegi määras kergema karistuse just Jaani pärast. Ei tahaks, et ta tuleks ja waataks otsa nõnda, nagu sügisel Kusta ja Jakapi peksu ajal. Et ta ise peksa saab, see paistab talle loomulikuna, on nagu kaubas kindlaks tehtud ja ta on isegi tänulik, et lepingut ei kattestata. „Üks mõistatus on küll see mees, ach du, mein Gott!"

Rahwas oleks küll imestanud, kui oleks teadnud, et härra mõtleb selliseid tasaseid ja inimlikke mõtteid. Ei wõinud seda arwata ka Jakap, kes sammus oma teed ja ei suutnud kuhugi mahutada oma sappi. Teda ei teinud rahutuks mitte üksi wilets orjaelu ja õiguseküsimused, waid ka usuasjad piinasid teda. Ta oleks tahtnud ka leida õndsust, mis teisi õnnelikuks tegi. Oleks isegi nagu kade olnud neile. Kuid jookse wõi peaga wastu seina — mitte ei saa wabaks kahtlustest ja kahsipidi mõtlemisest. Ega mulle wist polegi antud leida seda õndsuse teed. Ja ometi ei ole ma sugugi uskmata inimene!

—Näe, Peeter, igawene joodik, sai usklikuks. Oli küll algul läinud palwusele, et oma Katret näha. Süda pole kannatanud muidu wälja. Tüdruku poole koju ei julgenud minna, mujal pole ka teisega kokku saanud. Öelnud teistele, et lähen õige kuulama, mis juttu see Taewa-Jaan ka ajab. Kui oli aga Jaani kõne ära kuulanud, siis äkki põlwili maha ja kibedasti nutma. Teised arwanud, et on purjus wõi teeb niisama nalja. Kuid Peetril olnud kohe tõsi taga. Eestpalwel öelnud, et teel palwemajja weel kirunud ja wandunud Jaani ja arwanud, et ta iialgi nii rumalaks ei lähe, et paluma hakkab. Lugemise ajal aga äkki käinud nagu wälk südamest läbi, et lähed igawesti hukka, kui nüüd kohe ei pöördu. Ja Jeesus ise nagu oleks seisnud ta ees ja kutsunud.

Nüüd on ta ka oma Katrega juba õnnelikult paaris, käiwad üheskoos palwusel ja majas polewat kunagi halba sõna kuulda. Mõned narrinud küll teist, et nüüd

oled wend, et kuidas tohid siis naist wõtta, näe Ott ei wõta. Peeter wastanud, et Jumal pole ta südames märku andnud, et naist ei tohi wõtta. Jumala tahtmine olewat ikka see, et noored inimesed paari lähewad, truuduses elawad ja oma lapsi kaswatawad armus ja jumalakartuses.

Kõik need imelised pöördumised on sündinud Jaani mõjul. Ja kõik on nagu uueks loodud. Tunnistawad patte üles, mida muidu eluilmas poleks julgenud tunnistada isegi õpetajale. Ja siis on kohe nagu kõigest koormast lahti.

Mõnega on juhtunud ka pahandusi nende ülestunnistuste pärast. Mäe Jüri naine saanud ka usklikuks. Küsinud Jaanilt, et kas peab oma mehele ka kõik üles tunnistama, sest mees pole usklik ja kes teab, mis teeb. Jaan ütelnud, et kui tahad täit rahu saada, siis pead ikka tunnistama ja kõik kannatama. Naine olewatki siis mehele tunnistanud, et seitsme aasta eest olewat ta abielu rikkunud ühe noore sulaspoisiga ja Mikk, see armas pojake, ollagi temalt. Kus siis mees saanud hirmus wihaseks, peksnud naist, ähwardanud lapse wette wisata, katkunud juukseid peast ja olnud kui hull. Päras jäänud taltsamaks ja öelnud naisele, et miks sa ilmaaegu hakkasid seda asja seletama ja mulle nii suurt walu tegema. Naine palub nüüd päewad ja ööd, et Jumal ka Jürit pööraks, kuid mehe süda olewat läinud kõwaks kui kiwi. Elawad nüüd nagu warjud teineteise kõrwal.

Äkki jäi Jakap tardunult seisma. „Kui mina pööraks, eks ma peaks siis ka kõik üles tunnistama! Ei, ei, seda ei saaks! Elu hinna eest mitte! Ja küllap see ongi, mis mind takistab, see ongi see karistus, see hirmus needus! Minu tee on kinni, mina ei pääse Jumala juurde! Oh, hirmus on elawa Jumala kätte langeda!"

Kui nüüd keegi oleks juhtunud mööda minema, oleks ta näinud ebaharilikku pilti: Jakap, see mõistlik,

tasakaalukas ja sõnakas mees, lamas pikali maantee kraawis, ringutas ahastawalt käsi ja oigas. Tal oli nii walus, otsekui oleks keegi püüdnud rebida wälja ta südant. See, mida ta aastakümneid endasse oli matnud, see, mida ükski teine inimene ei teadnud, see kerkis jälle elawalt ta silme ette. Jakap oli mõrtsukas!

See sündis enam kui kolmekümne aasta eest. Jah, Jakap oli siis just kahekümneüheaastane noor, tugew poiss. Siis olid nad elanud weel Mäe külas, ta wanemad ja tema, nende ainus poeg. Kaks wanemat õde olid juba mehel. See oli üks tüdruk, kelle pärast kõik see sündis, noor sinisilmaline Malle. Nad oild juba teineteisega rääkinud, kui tuli see Andre, pikk ja sirge poiss, kelle mõnusale naljale ja tulisele pilgule polewat ükski tüdruk ega noorik suutnud wastu panna. Pole ta hoolinud, kas keegi on juba teise mehe pruut wõi naine.

Igatahes Malle oli teda nähes kui ümber muudetud. Küll hoiatati tüdrukut, et ega see sind wõta, hullutab niisama, kuid midagi pole aidanud. Jakap oma tasase olekuga ja wähese jutuga ei püüdnudki wõistlema hakata. Tahtis küll kord kiigel tüdrukuga jutule saada, kuid Malle hoidis eemale, waatas kõrwale ja püüdis põgeneda ta eest. Jakapi süda oli uhke, oli ta tahtnud ju rääkida ainult tüdruku pärast, hoiatada teda. Oma südames ju walu küll, kuid eks sellest saa üle. Tüdrukust aga oleks kahju, kui ta raisku aetakse.

Eks nõnda siis läinudki. Poiss kadunud warsti ära, öeldi, et läinud sepatööle Krabile. Kes teab, kust ta pärit oli ja kuidas teda lasti nõnda ümber hulkuda. Malle aga jäi warsti nii imelikuks, ja Jakapit nähes waatas alati haleda näoga ta poole, oleks nagu tahtnud rääkimagi tulla, kuid ei julgenud. Jakap tegi südame kõwaks, kuigi seal oli kibe walu. „Ei ma taha teise armukest.“ Kuigi ise oleks kõigest hingest tüdruku juurde kippunud!

Nii möödus mõni kuu ja siis tuligi see hirmus

teade: Malle oli hüpanud järwe! Ja siis naiste kaudu tuli teine teade, mis lõhestaski Jakapi südame: tüdruk pole olnudki raisus, olnud puhas kui ingel!

Keegi ei saanud teada, kus Jakap siis öösiti käis. Tuli tihti tagasi alles hommikul, wäsinud ja piinatud näoga. Arwati, et mure ja walu tüdruku pärast ei anna talle kodus rahu. Ühel ööl olewat teda nähtud kirikaia taga, Malle haua juures. Ema oli hirmul, et wiimaks teeb enesele midagi halba.

Jakap käis küll Malle haua juures. Nuttis seal ja palus andeks, et oli teda kahtlustanud ja oma südame kõwaks teinud.

Kuid teistel öödel käis ta Krabil. Oli warsti teada saanud, et Andre käib ühe metsatalu tüdruku pool. Ühel ööl ta tabaski mehe.

Ta ei tahtnud teda tappa, seda wõib ta kinnitada Issanda ees. Ta tahtis ainult lüüa, lüüa ta pikali, peksta ta waese omaks ja küsida siis: „Kas tead, mis eest sa said? See on Malle eest, keda sa tahtsid wõrgutada. Sa ei saanud teda, aga sa oled siiski süüdi ta surmas!" Ja siis peksta jällegi, kuni mees wingerdama hakkab ja armu palub.

Nii tahtis toimida Jakap. Tugew kepp oli ta käes ja metsawahetee oli pime. Ta wõis teda kaua peksta. Ta pole Andrest nõrgem ja wiha annab jõudu juurde.

Ometi läks kõik teisiti. Ta sai lüüa ainult ühe korra. Kui Andre rõõmsalt wilistades ta kohale jõudis, waldas Jakapit nii suur wiha- ja waluhoog, et ta isegi ei teadnud, kui kõwasti ta lõi. Andre tahtis pead kõrwale pöörata ja nõnda läkski löök just meele kohta. Poiss kukkus maha ja jäi lamama kui kott. Jakap tahtis uuesti lüüa, kuid märkas siis, et teine oimugi ei liiguta.

Sestsaadik kannab ta endaga seda hirmsat saladust. Uuriti küll mõnda aega, kuid keegi ei teadnud kahtlustada Jakapit. Oli ju Andrel waenlasi palju. Kuulati

üle mõnda Krabi poissi, kes olid Andret ähwardanud, kuid need said tõestada oma mujalolekut. Nii jäigi asi soiku ja keegi ei tundnud ka erilist huwi selle selgitamise wastu.

Jakap jäi sellest ajast alates weel tõsisemaks ja kinnisemaks, kui oli olnud enne. Näis ka, et ta oli läinud korra pealt kümme aastat wanemaks. Temast sai tõsine töömees, ta hool ja ettewõtlikkus olid eeskujuks kõigile. Orjarahwa piiratud wõimalustele waatamata oli ta majapidamine alati korras. Warsti asusid nad Lüütsepa külla ja Jakap sai sealgi hinnatud meheks. Sageli astus ta wälja teiste eest, ega kartnud tarbe korral härralegi parajat sõna öelda. Küll sai ta selle eest mõnedki witsad, kuid seda enam pidas rahwas temast lugu.

Keegi ei saanud teada, et ta oli sageli pooled ööd magamata, et Andre kahwatu nägu käis teda kohutamas.

Samuti ei teadnud keegi, kes wiisteist aastat hiljem pani Malle hauale uue, ilusasti wälja lõigatud kadakase risti.

Ja poleks ka keegi suutnud uskuda, et ei enne ega pärast Mallet ei olnud ta mõelnud ühelegi teisele tüdrukule. Algul ikka imestati, miks ta naist ei wõta, pärast aga harjuti sellega.

Aastate jooksul oli kahwatunud pilt sellest hirmsast ööst, Andre jättis tema rahule. Nüüd oli juba mitu aastat südames waikne. Ta mõtiskles sageli, mõtles õiguse ja ülekohtu asjust, juurdles usuasjadegi kallal. Suurte walude ajal oli ta hakanud hoolsasti kirikus käima, armulauale minnes oli ikka ja jälle Jumalalt andeks palunud, kuid tundus, et päris lepitust ega rahu ei ole siiski tulnud.

Kord, mõni aasta tagasi, oli see minewiku lugu jälle elawalt silme ette kerkinud. See oli siis, kui õpetaja tahtis teda wöörmündriks nimetada. Ta oli siis hirmsasti kohkunud ja kõigest wäest wastu waielnud.

Viimases hädas öelnud õpetajale, et ega tal pole kunagi õiget usku olnud ja ega wöörmündri ametki talle seda anna. Õpetaja oli siis pead raputanud ja määranud wöörmündriks hoopis teise küla mehe, Sawira Hindi.

Kuid nüüd, wiimasel ajal, mil Jaani olek ja kõne ka tema südamesse tungis, olid wanad haawad uuesti lahti läinud. Ta tundis, kuis midagi tõmbas teda Issanda poole, samas aga kartis ta seda Issanda juurde jõudmist. Nüüd alles sai talle selgeks, mis asi just takistas. Ta kartis, et ei suuda siis enam oma saladust pidada ja peab kõigile tunnistama, et tema, auwäärne ja lugupeetud Jakap, on mõrtsukas! Nüüd pidi ta leidma end selles kurwas osas, et ühe käega püüab tõmmata Issandat ligi, teisega tõrjub eemale.

Pikkamisi rahunes ta ja tõusis. Kuid meeleheit ei kadunud silmist. Nüüd alles tundis ta, et Issanda wiha on ta peal, et ta kuni surmani ei saa enam piinast lahti. Ja siis? Kui see kõik tõsi on, mida Jaan nägi, mis ootas teda siis igawikus?

„Oh, halastaja Issand, kas ei ole minu jaoks enam armu?"

„Aga mis siis oleks, kui siiski üles tunnistaks? Tunnistaks ainult Jaanile. Kui ainult tema truu süda teada saaks sellest walust, mis mu südant närib. Tema usuks küll, et ma ei tahtnud Andret tappa. Et ma ainult lüüa tahtsin, maksta kätte tüdruku eest. Teised küll ei usuks, arwaksid, et sain päris meelega mõrtsukaks. Mis teha, mis teha, Issand?"

XI

Õpetajahärra oli kutsunud Jaani enda poole. Juba talwel, oma iga-aastasel ringkäigul Roosasse oli ta peale wanainimeste armulauale wõtmist noominud ümbruskonna rahwast, et need wiimasel ajal harwa kirikusse tulewad ja Issanda armulauast eemale hoiawad. Kõ-

neles pika loo waleprohwetitest ja walewaimust ja manitses rahwast waime läbi katsuma.

Ei olewat sugugi õige, et wennad ja õed kirikust eemale hoiawad ja end teistest paremaks ja pühamaks peawad. Ka minewat nende õpetus lahku õigest Luteri õpetusest ning nad laulwat laule ja lugewat raamatuid, mis omal ajal keelatud olid ja mis nüüdki weel eksitust ja pahandust tekitawad.

Jaanist oli ta kõnelnud wäga ettewaatlikult, kuid siiski awaldanud kahtlust tema nägemuste tõelikkuses. Ometi ei suutnud ta wähendada Jaani ümbritsewat aupaistet. Inimesed rääkisid, et õpetajahärra on lihtsalt kade, sest ta ei suudaks eluilmaski Jaani moodi rääkima õppida. Kas on keegi kunagi Jaani lugemisel tukkunud? Kirikus aga tukuwad kõik ja kirikukupjal on alati tegemist nende äratamisega.

Opetaja oleks näinud meeleldi, et Jaan oleks saadetud kuhugi kaugemale ära. Tal ei olnud ju midagi selle wastu, et rahwa keskel usuline ärkamine tekiks, ta oli rõõmus, et paljud meelt parandasid ja oma kõlwatud kombed jätsid. Kuid miks hakkasid nad siis kirikule wõõraks jääma ja koondusid kõik Jaani ja palwemaja ümber? Miks kaswatasid nad nõnda nagu uut kirikut kiriku sees? Eks tema kuuluta ju sedasama Issanda sõna.

Tal oli raske Jaaniga midagi peale hakata. Oli küll rääkinud härraga, et mis ta piinab seda Jaani alalise piitsutamisega, see ei ole sugugi kristlik tegu. Saatku ta parem ära mõnda teise mõisa. Härra oli saanud wihaseks ja wastanud, et see Jaan on minu Jaan ja mina teen temaga, mida tahan.

Siis oli talle tulnud meelde, et mõned ametiwennad olid saanud wennastekoguduse liikumist takistada seeläbi, et süüdistasid neid eksiõpetuses, puhta luterluse pinnalt lahkumises.

Anton Friedrich Bornwasser oli walgustuse-ajastu laps. Juba ta isa, kauaaegne Rõuge õpetaja oli mõjustatud ratsionalistlikust woolust ja waatas pietistidele teatud üleolekuga. Poeg arwas samuti, et õigem on anda rahwale õpetust mõistlikust majapidamisest kui juhtida teda liialdatud usulisele ärkamisele. Sealjuures oli talle arusaamata, miks rahwas siiski otsis piinawat patukahetsust, tundis rahuldust nuturikastest palwetundidest, miks lugejad wennad, eriti aga Lüütsepa Jaan, suutsid köita enda külge suurema osa erksamast ja mõistlikumast rahwast.

„Rumal, rumal on see rahwas, nende waim on pimedusega löödud," mõtles õpetaja. „Ja suurim eksitaja on Jaan."

Jaan oli siiski selline eksitaja, keda kuidagi süüdistada ei saanud usuliste rahutuste ja segaduste tekitamises. Tas polnud midagi äärmusse kalduwat, nagu oli olnud Tallima Paabul ja Kusma Juhanil. Ta oli rahu ja tasakaalukus ise. Kuigi tas leegitses usujulgus ja -tuli, ei wiinud see teda kunagi wälja wäärika mõõdukuse piirest.

Nüüd tuli ta õpetaja juurde ja seisis ta ees. Ta kummarduses ja alandlikkuses ei paistnud midagi orjalikku.

„Õpetajahärra soowis minuga rääkida?"

„Jah, armas Jaan, istu, istu, ma tahan sinuga tõesti rääkida, tõsiselt rääkida. Olen kuulnud sinust wäga palju ja mõnigi asi on toonud pahandust. Sa rääkisid ju, et see hea Roosa härra on põrgus ja ka üks õpetajahärra. Rahwas räägib, et sa arwasid selle õpetajahärra all minu õnnist isa. Kuidas tohid sa nõnda rääkida, armas Jaan? Kas sa siis ikka usud tõesti, et oma raske une ajal käisid taewas ja põrgus? Sa nägid ometi ainult wiirastust."

„Ei, aulik õpetajahärra. Pean ka teile kinnitama, et Issand oma suure armu läbi ilmutas minule, wae-

sele patusele taewast ja põrgut ja ma nägin kõike nõnda, nagu see seal on ja jääb igawesti. Rahwas räägib palju asju teisiti. Ei ma ole öelnud, et nägin põrgus õpetajahärra isa. Aga mulle ei öeldud ka seda, et ta taewas on. Ega mulle näidatud kõiki, kes tules olid. Wõib-olla on seal palju Rõuge õpetajaid ja läheb ehk edaspidi weelgi. Ka õpetajahärra peab olema pöördunud ja ta riided puhtaks pestud Talle weres."

„So, so, nojah, armas Jaan, mina küll ei usu kõiki sinu jutte. Aga rahwas on rumal ja sa hirmutad teda ilmaaegu. Mõistlikud mehed ja naised lähewad arust ära. Ega meie armas Jeesus ei taha, et peame alati nutma ja ohkama ja liiga palju paluma ja lobisema. See tüütab meie head Issandat. Eks ütle ju apostel, et olge rõõmsad Issandas. Sina aga paned rahwa alati nutma ja kaebama."

„Eks ütle seesama apostel, et paluge lõppemata. Paluge ja otsige niikaua, kuni olete armu leidnud. Alles siis, õpetajahärra, alles siis tohime rõõmsad olla. Muidu on see rõõm üks patune rõõm."

„Hea küll, Jaan. Sina tahad ikka teisiti seletada kui mina. Sina pead ennast suureks prohwetiks ja oled uhke selle peale, et sulle mõnda asja ilmutatud on. Mõtle järele, wõib-olla Issand tahab, et sa alandlikumaks saaksid. Aga nüüd tahan ma, et sina wastaksid mõne küsimuse peale, mis räägiwad herrnhuti eksiõpetusest ja sellest, et nad meie õndsa Luteri õpetusest ja kallist kirikust kõrwale pöörawad. Sa tead, et wennad tohiwad lugeda ainult siis, kui nad on truud kiriku liikmed ja manitsewad ka rahwast jääma kiriku juurde ja kiriku õpetusse. Miks aga mitmed sinu wennad põlgawad nüüd kirikut ega tule armulauale?"

„Aulik õpetajahärra! Kõigepealt tahan teile öelda, et keegi ei tohiks mind uhkeks pidada. See ei ole uhkus, et ma kõnelen tõtt. Seda olen ma tõotanud Issandale ja olen ikka walmis kannatama tõe pärast. Ja kanna-

tust on mul weel palju ees, sest taewa kohtunik ütles, et alles siis saan taewa, kui mustad kaarnad on liha ära söönud mu luuliikmete pealt."

„Nojah, armas Jaan, sina saad peksta, sest et sa ei taha kuulata härra sõna. Kas sa ei tea, et apostel käsib heita ülemate meelewalla alla?"

„Kiri ütleb ka, et Jumala sõna tuleb enam kuulda kui inimeste sõna. Kui härra käsib seda, mis Jumala tahtmise wastu on, siis ei tohi ma teda kuulda. Kuid ma ei tohi ka tõrkuda ega põgeneda peksu eest. Mitmed wennad on soowitanud, et põgeneksin ära kaugemale siit, kuid sellega teeksin suurt pattu Issanda wastu. Issanda tahtmine on, et ma kuulutan ja kannatan; see on tuli, mis peab minu patust hinge puhastama. Siis saan tema au sisse."

„Noh, hea küll, wõta wastu oma witsad ja usu pealegi, et see Jumala tahtmine on. Kuid meie ei saa selles siiski kindlad olla ja wõib-olla sa ainult arwad, et Jumal seda tahab. Aga ütle, mis tähendawad need mustad kaarnad, kes su liha peawad ära sööma?"

„Ma olen selle üle palju mõelnud, kuid ei tea weel isegi, mida see tähendab. Küll Issand kord sedagi mulle ilmutab."

Tükk aega walitses waikus. Mõtiskles õpetaja-härra mõistatuslikust Jaanist, mõtles Jaan mustadest kaarnatest. Waikuse katkestas Jaan, kes jätkas wastamist õpetaja etteheidetele.

„See aga, aulik õpetajahärra, ei ole õige, nagu meelitaksin mina kedagi kirikust eemale hoidma. Paljud küll ütlewad, et õpetajahärral ei ole seda õiget usku ja miks meie peame weel teda kuulama, kui meil siin isegi kooskäimist on. Mina olen siis ikka manitsenud, et peate ikka oma korrad kirikus ära käima ning täiesti waga südamega armulauale minema."

„Aga kas siiski ei ole herrnhuti wendadel see usk,

et nemad on nähtaw ja elaw Kristuse ihu ja et kiriku liikmed, kes neist eemale hoiawad, Kristuse liikmed olla ei saa?"

„Ei, aulik õpetajahärra, ma arwan, et ka kiriku liikmed wõiwad olla Issanda omad, kui nad on pöördunud patuteelt. Issand armastab igal pool neid, kes teda kardawad ja armastawad."

„Kas aga ei loe sa raamatuid ega õpeta teistelegi seda, mis läheb lahku meie kiriku õpetusest? Olen kuulnud, et sinul on raamat, kus sees on see laul: „Oh koguduse Jumal ehi" ja teised laulud, mis omalajal olid keelatud."

„Ma ei tea, et neis lauludes midagi oleks, mis Jumala sõnaga kokku ei käi."

„Kuidas waatad sa aga Kolmainu Jumala peale? Kas arwad sina ka, et Püha Waim on naise olemisega?"

„Ei, õpetajahärra. Kuigi on olemas laulud, kus Püha Waimu nimetatakse meie koguduse emaks, ei ole sellega tahetud öelda, et Jumal ühtlane ei ole. Kolmainus Jumal on ühtlane oma olemises, ei ole ta mees ega naine."

„Aga nüüd wasta mulle, mida arwad sa abielust? Kumba põlwe pead sa õigemaks Issanda ees, kas abielu wõi wallaspõlwe?"

Jaan mõtles Otile. Eks olnud ju tema kaudselt süüdi selles, et Ott ei taha naist wõtta. Küllap teab seda õpetajahärra wäga hästi, sest nad olid juba olnud hõigatud maha. Kas ei taha õpetajahärra oma lahke näo peale waatamata just siin kiusama hakata?

„Ma arwan, aulik õpetajahärra, et see on igaühe südame asi, kas ta tahab naist wõtta, wõi mitte. Kui apostel Jaakobus peab wallaspõlwe paremaks, siis wist küll raske aja ja tagakiusamise pärast, mis siis walitses. Nüüd aga ei tohiks kellelgi olla põhjust abielu laita, sest see on Jumala enda seatud kallis seisus. Kui

aga abielu saab mõnele takistuseks õnnistuse teel, siis oleks küll parem olnud, kui ta poleks naist wõtnud."

„Nojah, aga kui keegi on lubanud tüdruku ära wõtta, kas ta tohib siis pärast walelikuks saada ja öelda, et see on Issanda tahtmine?"

„Arwabki Otti," mõtles Jaan. „Jah, tõesti, kas Ott tohtis lubadusest taganeda?"

„Mul on siin raske wastust leida. Ma arwan, et õpetajahärra mõtleb wend Otti. Ma tahan temaga weel rääkida. Seda wõin küll öelda, et mina pole talle nõu andnud naisewõtmisest loobuda ja olen käskinud järele mõelda, kas ta siiski ei peaks Madlega pulmad ära pidama."

„Hea küll, armas Jaan. Ma tahtsin ainult läbi katsuda sinu mõtteid. See ei ole Issanda meelepärast, et wennad weawad kõrwale tema kiriku seatud korrast. Sa mõtled mõndagi asja teisiti ja pühas kirjas on ka kohti, mida lihtsameelsed inimesed wõiwad isemoodi mõista. Ehk muutub kord weel sinu arusaamine ja hakkad ehk ka taewa ja põrgu lugu teisiti nägema."

„Ei, seda küll ei tule. Minu asi on Issanda asi, seda ma kuulutan, kuni suren. Ehk saan ma nõnda mõndagi hinge surmast elu sisse aidata."

„Noh, mine siis rahuga, armas Jaan. Eks Jumal kord ise näita, mis tema meelest õige on olnud."

Jaan oli juba ammugi lahkunud, kuid õpetajahärra istus ikka weel mõttes. Nüüd oli ta kaugel soowist, wabaneda Jaanist. Kuigi selles mehes oli midagi, mis risti wastu käis õpetaja arusaamisele ja mida tema walgustatud pea taibata ei suutnud. „Ja siiski, milline selge mõte, milline kindlus ja julgus! Ei saa nagu arugi, et see on wiletsa orjarahwa laps!"

Ning õpetajahärra taipas, et Jaan on ka walgustatud mees, kuigi teissuguse walguse kaudu.

Kumma walgus on see õige?

XII

Oli möödunud juba üle kahe aasta Jaani ülestõusmisest. Kogu selle aja oli Jaan lugenud ja peksa saanud, kuid ikka weel ei wähenenud iga laupäewane ja pühapäewane rahwamurd Lüütsepa palwelas ja selle ümber. Teda ümbritsew aupaiste hakkas juba haiget tegema temale endalegi, rääkimata teistest wendadest, kes sagedasti palwetasid, et Jumal ajaks nende südamest wälja salajase kadeduse okka.

Wendade ja õdede ring oli kaswanud wäga suureks ja terwe ümbruskonna elu oli nende mõju all. Joodikute arw wähenes, wargusi ja kaklemisi tuli ette waid harukordadel.

Kuid ikka weel leidus ka kahtlejaid ja pilkajaid.

„Mis aitab see neile," arwas Peetri Andrus, „et nad nüüd palju hoolsamini orjawad kui wanasti? Mis kasu on neil sellestki, et hoiawad härra wara, ega taha enam midagi wõtta mõisa põllult ega metsast? Kas härra neile seepärast armulisem on? Näe, Jaan saab ikka igal neljapäewal oma witsad!"

„Ehk on sest ometi kasu," arwas Märt. „Paistab, et neil nüüd ometi kõike rohkem on ja wiletsust wähem. Jumal õnnistab ka waeste orjalaste palukest, kui nad aga teda armastawad."

„Aga mina ei saa ikka seda Jaani uskuma hakata ja tema nägemiste juttu tõsiselt wõtta. Hirmutab meid ehk hoopis asjata. Rahwas ehk ilmaaegu kardab, ei joo ega lõbutse, aina nutab ja palub, ja wõib-olla pole seda tarwiski?"

„Muidugi pole tarwis!", lõi sekka ka Peep. „See Jaan wõtab rahwalt ära kõik rõõmud ja lustid. Targem rahwas arwab ikka, et ta pole kuskil käinud, ei taewas ega põrgus. On ainult nägemist näinud."

See jutuajamine leidis aset palwela lähedal, kauni kasesalu warjus. Oli ilus pühapäewa hommik, lugemise alguseni oli weel aega ja mehed olid rõõmsad, et

wõisid weidi pikutada ja hinge tõmmata. Lähedal istus naistesalk, kes püüdis teise kõrwaga kinni ka meeste sõnu. Oli neilgi huwi kuulata ja seletada.

„Eks ta ole õigus küll," arwas Maie, „ega kõik ikka ei saa nõnda olla, nagu Jaan seletab. Näe, härra mõisas ütles ju ka, et Jaan pole olnud surnud ühtigi, et tal olnud hoopis wissjunid, wõi tea mis asjad. Küll saksad neid asju paremini teawad."

„Ära usu ühtigi seda härra juttu. Tahtis teine ainult Jaani maha teha. Jaanil olid ikka päris nägemised ja just nii, nagu ta seda räägib. Ja kus ta sai ikka taewas käia, kui ta surnud ei olnud. Aga eks see uskmata rahwas saa oma palga, kui ikka weel uskuma ei hakka ja patte ei jäta."

Miili hääl wiimaste sõnade juures kõlas üsna pahaselt. Wõi need jumalawallatud julgewad kahelda Jaanis!

Kuid härra sõna Jaani deksuaegade alguses oli jäänud paljudele meelde ja mõnigi lõi kahtlema, kui Andrus ja teisedki seletasid, et Jaan pole tõesti näinud muud kui wisioone. Ei saadud küll hästi aru, mida see tähendas, kuid mõnegi arwates oli sellega lahendatud kogu küsimus.

Enamus siiski ei lasknud end sellest tugewast wastuwäitest kõigutada ja jagas kaljukindlalt Jaani usku ja sõnu.

„Eks teie näe isegi, kui wägewalt Issand Jaani läbi töötab," jätkas Miili. „Kes oleks uskunud, et ka Jakap usklikuks saab? Aga näete, tunnistas ka oma hirmsa loo üles ja sai andeks. Nüüd pidawat temagi warsti lugijaks saama. On ta ju olnud kogu aja sõnakas mees."

Jakapiga oli tõesti sündinud ime. Tollest silmapilgust alates, mil ta teadis, m i s teda takistab usklikuks saamast, käisid wägewad heitlused ta hinges. Kaua aega hõljus ta lootuse ja meeleheite wahel, minewiku lugu

kerkis nii elavana ta ette, et ta kord peagu valmis oli endale nööri kaela panema. Seal aga kerkis silme ette pilt Jumala kohtust ja hirmsast põrguvalust.

Oli siis läinudki ühel hilisõhtul Jaani juurde ja rääkinud kõik ära. Oli ühes temaga palvetanud ning tundnudki kohe, nagu oleks suur koorem veerenud südamelt. Nii kestnud see kaua aega, kuid täiesti vaikseks pole süda siiski jäänud. Jaan öelnud siis, et tuleb murda maha uhkus ja häbi, mis ei lase seda pattu tunnistada kõigile. Jakap oli kaua mõtelnud ja kahelnud ning viimaks otsustanud jaatavalt.

See oli olnud rahvale suureks sündmuseks. Palvetunni lõpul, terve rahvamurru ees seisnud Jakap Jaani kõrval ja hakanud rääkima. Kõnelnud kõigest sellest, mis teda mitukümmend aastat piinanud oli ja kuidas just ülestunnistamise hirm oli teda takistanud usuteed leidmast. Algul oli rääkinud aralt ja kõheldes. vaadanud nagu hirmunult ja andekspaluvalt rahva poole, et mis näo need inimesed küll teevad. Lõpuks, kui oli kõik ära öelnud ja südamliku palve pidanud, oli näost särama löönud ja rõõmsalt hüüdnud, et armas Issand on siiski tema peale halastanud ja andeks andnud.

Rahvas oli olnud vapustatud. Vanemad inimesed tuletasid seda asja meelde ja seletasid, et ühelegi pole siis mõttesse tulnud, et Jakap oleks võinud olla Andre tapja. See pidi kindlasti kogemata asi olema. Ja Jakapi truudus surnud Mallele, tema vaikne kannatus nii paljude aastate jooksul, — see kõik äratas kaastunnet ja imetlust ühtlasi. Pidi ikka olema hoopis isesugune ja väärt mees, see Jakap!

Nüüd käis ta hoolsasti palvusel ja tervest ta olemusest hoovas rahu. Süü oli lunastatud Issanda halastuse läbi.

Ka Oti lugu oli võtnud rõõmustava pöörde. Varsti seejärel, kui Jaan oli õpetaja juures käinud,

kutsunud ta Oti enda poole ja rääkinud temaga hulk aega nelja silma all. Nagu Ott hiljem ise seletas, nõudnud Jaan, et ta oma lubadust peab pidama ja Madle ära wõtma. Oleks naisewõtmine patuasi, siis alles wõiks Issanda tahtmise wastaselt antud lubadusest loobuda. Kuna aga kirjatunnistus ei näita, et abielu patt on, siis peab ta ka oma sõna pidama. Madle armastas teda ikka weel ja tema Madlet samuti.

Otil oli wäga hea meel, kui talle see asi nõnda ära seletati. Oli ta ju tüdrukut armastanud ja nagu wastu oma tahtmist südame kõwaks teinud. Ei saanud ju ikka olla, nagu õde ja wend, sest Jumal on loonud inimesed meheks ja naiseks. Nii oligi ta siis Kõiwumäele läinud ja küsinud, kas Madle teda weel tahab peale seda walu ja häbi. Tüdruk wõtnud teisel kohe kaelast kinni ja nutnud rõõmu pärast. Warsti peetigi pulmad ja nüüd olla juba järeletulijat oodata. Nüüd Ott ei seletawatki enam muud, kui et abielu armsa naisega teeb elu poole kergemaks ja et Issanda sõna: „See pole hea, et inimene üksi on", olewat kuldne tõde.

Nõnda siis lõppeski lugu, mis nii palju kõneainet oli andnud. Ka Madle käiwat nüüd hoolega palwusel ja ütlewat, et küllap Jumal on ikka hea Jumal, kui ta kõik nõnda hästi lõppeda laseb.

Oli juhtunud weel muidki asju, mis kõneainet andsid. Naistel polnud aga enam aega arutada. Palwetare ümber kogunes ikka rohkem ja rohkem rahwast ning wõis karta, et hiljaksjäänud peawad jällegi ukse taha jääma.

XIII

Suwi oli olnud põuane, wiljasaak kehw. Mehed arutasid, et kui tahaks mõisaga wõlgu õiendada, siis ei jääks peagu midagi üle pere ja lojuste toiduks. Kippus jälle wõtma maad rahutu waim. Isegi usklikud

pidid tunnistama, et waatamata hoolsusele ja kokkuhoiule ei tule kuidagi omaga wälja.

Arutlesid ja nurisesid kõik, kuigi wäga erinewail wiisidel.

Maailmarahwas kirus ja sajatas, oli kuulda isegi tõrkumistest ja wastuhakust kupjale. Arkas wana wihawaen, sagedased wargusejuhud ja mõnigi oli tahtlikult hooletu ja laisk mõisatööl. Kuid seda enam oli tööd wahimehel ja ikka sagedamini wõis kuulda peksetawate kisa. Wahepeal sageli oli olnud Jaan ainus peksetaw ning härra polewatki uurinud, kas ta oma hoobid ka korralikult kätte sai.

Usklikud tõstsid samuti kaebust ja ühes teistega mindi härra jutule. Mitmed wennad rõhutasid, et nüüd on nemad Jumala lapsed, ei warasta enam ega ole ka hooletud töös. Kui härra aga siiski neile tarwilikku leiba ei anna, siis on see ülekohus. Paluti, et härra ei nõuaks selle aasta wiljawõla tasumist, waid koguni kustutaks selle. Muidu koguneks tulewaks aastaks weel suurem wõlg ja wiletsusest ei saaks iialgi lahti. Samuti andku härra luba müüa wilja linna, kus rohkem hinda saab, et saaks tarwilikkude asjade eest hoolt kanda.

Härra oli wendade seletustest palju rohkem ärritatud kui maailmalaste sajatustest. Ta tundis jälle waistlikult, et siin peitub Jaani mõju, et siin räägib kaasa ärganud enesetunne ja inimõiguste nõudmise püüe. Kuna tal oli wälismaa reisidel kulunud suurem summa, peale selle aga wajas raha kawatsusel olewate ehitiste jaoks, oli ta mõelnud sel sügisel eriti nõudlik olla. Peab ju wiinapõletamiseks rohkesti wilja saama, muidu ei saa kuskilt soowitud summat kätte.

Ta oli palujad wihaselt ära saatnud, olles neid enne sõidelnud tänamatuse pärast ja öelnud wendadele, et palugu nad paremini, siis saadab Jumal tulewikus

paremat ilma ja viljakasvu. Ega see tema süü ole, et õigel ajal vihma ei tulnud.

Siiski mõjus see asi tema peale niivõrd, et ta loobus esialgsest kavatsusest — talupoegadelt kõik sisse nõuda. Seda enam kogunes tal sappi Jaani vastu. Kui kaua see mees veel lugeda mõtleb? On ju hea, et ta rahva joomisest ja vargusest võõrutab, kuid kui ta inimesed ühtlasi nii nõudlikuks ja kangeks teeb, siis muutub lugu veel pahemaks. Tuleb midagi ette võtta.

Härra oli juba tüdinenud võitlusest ja mõistis, et Jaan nii või teisiti jääb võitjaks. Tal polnud seda nägugi, et oleks kohkunud tagasi ka kõige rängema piina ees. Härra otsustas teha lõpu oma suuremeelsusele ja karistada teda kord ka rängemalt, kui vilets keha oleks suutnud kanda.

Ta seesmine tunne ei lubanud seda siiski teha enne, kui ta polnud veelkord Jaaniga otsustavalt kõnelnud. Jaan oli vendade soovil hiljuti jälle põrgulugu korranud ja polnud ka vanahärrat vahele jätnud. „See on juba jultunud häbematus," mõtles härra, „on uus väljakutse!"

Ta läbirääkimine Jaaniga lõppes nii, nagu arvata võis: Jaan oli rõõmus, et võis veelkord kinnitada härrale oma sõnu ja hoiatas teda põrgu ja hukatuse eest. Püüdku härra leida armu, et ta ei saaks oma isa saatuse osaliseks.

„Kirves on juba puude juurte külge pandud!" hüüdis ta. „Ükskord võib tulla hirmus maharaiumine! Parandage meelt, enne kui hilja pole. Jumal nuhtleb kätte igaveses elus, kuid ta võib nuhelda teid juba siin ajalikus elus, kui teie oma südameid ei pööra ega hakka ka talurahva peale vaatamast kui inimeste peale. Andke ära osa oma suurest ja ülekohtusest rikkusest ja laske ka vaeseid orje kergemini hingata!"

Härra oli langenud näost ära viha pärast. Seesuguseid sõnu polnud ta veel enne kuulnud, ka Jaanilt

mitte. Ei olnud kuulda, et Jaan ka rahwa ees oleks neid mõtteid awaldanud. Nähtawasti tahtis ta seda öelda ainult härrale, ilma et oleks tarwitsenud õhutada rahwas mässuwaimu. Härra mõistis seda ja imetles weelkord ta otsekohesust ja meeleausust. Aga ühtlasi mõtles ta kohkudes, mis saaks küll siis, kui ta ka rahwa ees nimetaks härraseid ülekohtuse mammona kogujaiks, kui niisuguseid mehi tekiks weel rohkem? Eks läheks siis wiimaks terwe rahwas mässama ja tapaks mõisnikud maha, nagu sündis mitmesaja aasta eest ja ka hiljem sõdade ajal.

Härra oli haritud mees ja teadis, et mujalgi olid usulised liikumised saanud ka sotsiaalsete rahutuste põhjustajaks. Eks olnud Luterigi ajal läinud mässama paljud Saksamaa talupojad. Nemadki hakkasid nõudma oma õigust.

„Kas on mu mõis siis ülekohtune warandus? Eks pärandanud mu isa mulle selle mõisa ja need orjad. Eks pea ma nende eest oma wendadele ja õdedelegi maksma palju raha. Minu isa sai selle jälle oma isalt. Õige päranduse teel. Kas on see siis ülekohtune? Mida tahab küll see rumal orjakari? Mõnelpool on ühe mehe käes mitukorda suuremad mõisad, kui minul siin; pean olema weel wäikene wend teiste hulgas. Ja nüüd nimetab see talupoeg sedagi ülekohtuseks rikkuseks!"

Härra oli tõesti wihane. Ta pidas end kaunis waeseks meheks ja ei saanud iialgi lõbustuseks, reisideks ja kaardimänguks niipalju wälja anda, kui wahel soowinud oleks. Teised mehed tema seisusest wõisid endale palju rohkem lubada. Aadlike seltskonnas kõneldi elawalt Tartumaa mehest, Rääbise mõisnikust von Bockist, kellel oli käes mitu mõisat ja hiiglasuur warandus. Kui toredasti ta elas! Oli kord ühe ööga kaardimängul kaotanud terwe mõisa ühes orjadega ega polnud silmagi pilgutanud. Mis luges talle üks mõis! Ja mitmed Eestimaa parunid, — kuipalju wõisid nemad endale lu-

bada! Ja nüüd nimetatakse teda, üheainsa mõisa omanikku ülekohtuse mammona kogujaks. See on juba liig!

Härra pilk ei tõotanud Jaanile midagi head ja ta tundis, et warsti peab tulema midagi otsustawat. Siiski lahkus ta rahulikult ja kindlalt.

Jõudes koju, põlwitas ta üksipäini wäikeses kambris ja palus wastust ammusele küsimusele: „Millal, oh millal, Issand, lõpeb mu waewane tee? Millal pääsen ma Sinu juurde?"

Waikides möödusid tunnid. Siis tuli ta wälja, waatas pehmel pilgul Madele ja lastele, kutsus naise kõrwale ja ütles: „Praegu sain ma wastuse oma armsalt Jeesuselt. Minu wiletsuse aeg lõpeb kolme päewa pärast. Siis ma lahkun ja ei tõuse enam maapealseks elukś. Oh, kui rõõmus ma olen, et warsti Jeesuse rinnale saan!"

Made nuttis waikselt ja küsis siis: „Aga, kuidas siis nii ruttu? Ja enne peawad ju weel need mustad kaarnad tulema..."

„Issand teab, kuidas ta seda teeb. Homme saan oma wiimase peksu ja eks siis näe, kuidas lõpeb. Tundsin juba ammugi, et keha sellele waewale wastu ei pea, et härra siiski nagu mängib minuga ja waewab mind pikaldaselt surmale. Nüüd aga tunnen, et wiletsus warsti lõpeb. Küll Jumal teeb kõik hästi!"

XIV

Juba warasel õhtutunnil kogunes rehealuse ette hulk rahwast. Oli kiiresti lewinenud teade Jaani kõnelusest Madega; naine ise oli sellest nuttes naabritele rääkinud. Täna pidi olema Jaani wiimne peksmine. Kui ta seda ise ütles, küllap see siis nõnda ka on. Ja siis warsti pidi tulema surm.

„Jah, eks tal waesekesel ole juba küllalt sellest wiletsusest. Kes jõuaks küll lugeda neid kordi, mil ta pek-

supingil olnud. Ja seda kõik meie pärast, et saaks ikka jälle ja jälle meile lugemist pidada."

Jakap ohkas. Tal tuli meelde, kuidas Jaan oma esimese peksu ajal oli nõudnud kümne asemele wiisteist paari. „Kas saaksin mina sellega hakkama, et wõtaksin kõik tema wiletsuse enda peale? Kas ei jääks wiimaks nõrgaks liha ja waim? Kuid Jaan on ustaw, on ustaw surmani!"

Mõisahärral olid täna külalised. Ta jutustas neile lugusid Jaanist ja ta kangest meelest. Teisedki olid arwamisel, et selliseid tuleb kõige karmimini karistada, kui tahetakse hoida rahwast waos. Awaldati isegi imestust, et Herr von Rosen on nõnda kannatlik olnud. Lõpuks, kuuldes, et Jaan täna jälle karistada saab, awaldasid kõik soowi teda waatama minna.

Härra oli läinud mõni minut enne neid rehe juurde ja andnud wahimehele käsu wiiekümneks paariks. Seda kuuldes olid inimesed kahwatanud ja mitmele näis, nagu oleks Jaangi weidi wõpatanud. Siis aga oli ta nägu rõõmsaks ja selgeks muutunud ning palwesõnu sosistades heitis ta pingile.

Wahimees nägi härra ilmest, et täna nõutakse talt tõsisemat tööd. Küllap härra rahule jääb. Tema, kõwakäega Peep näitab juba, mis ta wõib.

Wiimase kolme aasta jooksul polnud Jaani selg peaaegu lunagi terwe olnud, kuigi wahimees wahel wäga hellalt oli löönud. Nüüd, Peebu tugewate hoopide mõjul, hakkas weri jälle otsekohe jooksma. Ka oli orjus waewatud kehale omajagu mõjunud, nii et ta näis wäga haletsuswäärsena ja armetuna.

Härra külaliste kohale jõudes oli Jaani selg juba üleni werine. Ümberringi oli surmawaikne, kuuldus waid löökide laksatusi. Külalised imestasid, et peksetaw häältki ei teinud. Kas ta elas, wõi oli juba surnud? Prouad ja preilid ei suutnud seda kaua waadata ja läksid kõrwale. Kohale jäi härra ühes meeskülalistega. Needki ootasid, et warsti lõpp tuleks. Peks aga kestis.

Juba oli selg üleni lõhestatud, narmendawad lihatükid tulid lahti, ikka suuremaks muutus werelomp pörandal. Jaan tundis, et ta warsti nõrkeb, kuid waikis ikka. „Seda tahab Issand, see wiib mind tema juurde,“ sosistas ta. Ta pööras silmad rahwa poole, kuid tundis, et ei näe enam selgesti, et kõik on nii imelik ta silme ees.

Seal tabas ta wirwendaw pilk üksteise kõrwal seiswaid härraseid. Need paistsid nii imelikena, Roosa härra ei olnud enam nagu oma nägugi. Kuidas on nende silmad nii imelikud, justkui... justkui... Ja ninad nõnda pikad... ja kitsad... ja terawad... Ise üleni mustad, nagu... nagu...

Masendawat waikust katkestas äkiline karjatus. See lõikas läbi lihast ja luust, pani wõpatama härraseidki. Jaan püüdis end ajada istukile, näitas käega härraste poole:

„Mustad kaarnad! mustad kaarnad!“ hüüdis ta siis. „Oh Issand, püha Issand, see on see, mis kohtunik...“

Ta wajus minestanult kokku. Wahimees katkestas peksu ja waatas nõutult härra poole. See lõi käega ja ruttas eemale, nagu põgenedes. Külalised ei mõistnud midagi ja olid üllatunud, et ta ka hiljem midagi seletada ei tahtnud.

Toapoiss seletas pärast, et härra olla jalutanud rohuaias terwe öö ja weel mitu päewa hiljem käinud ringi niisuguse näoga, et kõik kartma hakanud.

XV

Jaan oli toodud surnuaiale. Hoiti küll mitu päewa lautsil ja oodati, et tõuseb ehk üles. Alles siis, kui juba lehkama hakanud, pandud kirstu.

Enne surma oli ta olnud weel täie mõistuse juures. Kutsunud kokku kõik omaksed ligidalt ja kaugelt, ka külarahwast oli tulnud murruna. Kõnelnud äraseleta-

tud palgel kallist igawiku lootusest ja rõõmust, mis talle osaks saab. Selles wiimses, nõrgal häälel peetud kõnes oli olnud niipalju armsust, usku ja soojust, et ükski silm kuiwaks ei jäänud. Täismehedki nutsid nagu wäikesed lapsed.

Oli siis andnud naise ja lapsed Issanda hoolde, palunud weel kõikide wendade ja õdede eest ning uinunud magama. Rõõmus naeratus aga ei kadunudki ta näolt.

Nüüd oli kirst juba mullas. Tõsiselt ja pühalikult lauldi sama laulu, mis kolme aasta eest pooleli jäi:

Kes teed, kui kawwa mina ela,
Aig mööda lätt, surm rühib tõest. . .

Mitmed wennad kõnelesid ta haual. Rahwale aga tundus, et kõik kõned on ülearused. Jaan ise oli kõnelnud kõigi eest. Kõige selgemini aga oma elu ja surma kaudu. Ei olnud keegi näinud enne niisugust meest ega näe wist edaspidigi. Oli ta ju mees taewast!

Kui haud kinni aeti ja lõpplauluga alustati, siis waatasid paljud ülespoole ja lootuse helk täitis nende silmi. Ning rahulikult ja wõimsalt kajas laul mitmest-sajast suust ja südamest:

Oh Jumal, sino abi pääl
Kõik meie süda loodab,
Siis kuule oma rahwa häält,
Ke sino abi oodap.
So waimuga meid awita,
Nink õndsat otsa läheta:
Kõik Jesu peräst. Aamen.

Kaua, kaua seisatati weel ja wiibiti mõtteis. Alles wastu õhtut hakkasid minema wiimased saatjad.

Nende wiimaste hulgas olid ka Jakap ja Rein. Waikides sammusid nad hulga maad ja siis lausus Rein:

„Mustad kaarnad said ta siiski kätte."

Jakap wastas alles tüki aja pärast:

„Jah, see pidi nõnda sündima. Aga Jaan on siiski *wõidumees*!"

Joh. Hiiemetsa sulest on ilmunud:

1) **AUGUSTINUS**, suure usuvõitleja elu ja vaated. „Suurmeeste elulood" nr. 28. Tartu, 1935. a. Hind Kr. 1.50.

See raamat on saanud hea arvustuse osaliseks, on arvatud raamatuaasta vaimuliku kirjanduse paremiku hulka ning auhinnatud Konsistooriumi poolt. Soovitav lugemiseks õppivale noorsoole ning kõigile, kes on huvitatud kirikuloost ning otsivad suuri eeskujusid mineviku maailmast.

2) **FRANCISCUS ASSISIST**, vendluse kuulutaja. „Suurmeeste elulood" nr. 36. Tartu, 1937. a. Hind Kr. 1.50.

Selle kohta kirjutab „Eesti Kirik": „Sündmustik esitatakse ajaloolise tervikuna, antakse selge pilt kaasaegsest tagaseinast, kirjeldatakse omapärane hingeline ja usuline isiksus ja antakse sellele väärikas hinnang... Olgu tervitatud uus sisukas raamat."

Ilmumisel:

CYPRIANUS, kirikuisa ja märter. Käsitab kristlaste elu tagakiusamise ajal, kirjeldab inimesi, kes oma verega niisutasid võitleva kiriku radasid. Keskseks kujuks on aga Cyprianus, õilis isik, ustav võitleja, kelle surm oli väärikaks krooniks ta elule.

Kõik kolm biograafiat aitavad lugejale lähemale tuua kiriku mineviku-sündmusi, teha mõistetavamaks ajajärke, mis paiguti on nagu kattunud udulooriga. Kes tahab saada selgemat pilti kiriku arenemiskäigust, see ei tohi jätta lugemata neid kõigile mõistetavas, lihtsas keeles kirjutatud raamatuid.

E. K.-Ü. „Postimehe" trükk, Tartus 1937.

HIND 80 S.